

De smaak van de 19^e eeuw
Open Monumentendagen

Zaterdag 11 september 2010

's-Hertogenbosch levende monumentenstad

Zondag 12 september 2010

Programma van activiteiten, plattegrond met alle locaties (pagina 32/33) en fietsroutes (vanaf pagina 48)

Voor de toekomst van ons verleden...

Monumenten een nieuwe toekomst geven, in het spoor van het verleden, dat is waar de ruim 90 medewerkers van Nico de Bont zich dagelijks met passie voor inzetten. Oude monumenten, jonge monumenten, klassieke restauraties of meer eigentijdse herbestemmingen, in heel Zuid- en Midden Nederland.

's-Hertogenbosch is van oudsher de thuishaven van ons in Vught gevestigde bedrijf. Ook op dit moment werken we weer aan tal van spraakmakende restauratieprojecten in de Bossche binnenstad. Zoals bijvoorbeeld de restauratie van de vestingmuur aan het Vonk en Vlam terrein, de restauratie van de Orangerie, de herbestemming van de Brabantshallen en de herbestemming van het Nemiusklooster, de restauratie van de Moerputtenbrug en natuurlijk de restauratie van de Sint Jan.

Monumenten geven de stad karakter en wij zijn er trots op steeds weer een belangrijke bijdrage te mogen leveren aan het behoud en de toekomst van dit prachtige erfgoed. Met aandacht voor de sporen uit het verleden en met oog voor het gebruik van de gebouwen in de toekomst.

Foto's: Stadsarchief 's-Hertogenbosch / Dolf van Engelen
(zie pagina 24)

De Smaak van de 19e eeuw

Met plezier nodigen wij u uit om op zaterdag 11 september én op zondag 12 september 2010 te komen genieten van onze monumenten. Dit jaar is het thema De Smaak van de 19e eeuw. Op beide dagen kunt u in onze prachtige monumenten kennismaken met het 's-Hertogenbosch uit die tijd.

Op zaterdag 11 september hebben wij traditiegetrouw op unieke locaties activiteiten georganiseerd die het thema verrassend belichten. Dat gebeurt in en om de binnenstad. Bijvoorbeeld in de 19^e-eeuwse sociëteit Amicitia, waar u kunt genieten van salonmuziek. Of in het monument aan het Burgemeester Loeffplein 71, waar u kunt luisteren naar de lezing 'Over de vieze Dieze, cholera, aderlaten en bloedzuigers'. En in de Citadel is een prachtige historische fototentoonstelling ingericht.

Omdat 's-Hertogenbosch dit jaar ook nog Stad van de Smaak is, kunt u het thema De Smaak van de 19^e eeuw soms ook heel letterlijk nemen. Op verschillende locaties kunt u genieten van 19^e-eeuwse kookkunst. Kom kijken naar de gedekte tafel in het Zwanenbroedershuis of ervaar de keuken van de 19e eeuw in de Oude Sint-Jacobskerk aan de Bethaniestraat 4.

Maar dit jaar zijn er ook activiteiten op zondag 12 september! Dan staan de monumenten in de omgeving en de kernen rondom de stad in het middelpunt. In samenwerking met het gemeentelijk activiteitenprogramma Lekker Fietsen heeft het comité Open Monumentendag vier fietstochten uitgezet langs een groot aantal monumenten buiten de binnenstad. Op diverse pleisterplaatsen verhoogt muziek de stemming. Bij Engelen voert de route over de Dieze, waar de Genie van de Koninklijke Landmacht speciaal voor deze gelegenheid varende pontons inzet.

Spannend met de kinderen. Die krijgen in ons programma-boekje overigens extra aandacht. Ze vinden snel wat voor hen leuk is om te doen.

De officiële opening van het weekend van Open Monumentendag gebeurt door wethouder Huib van Olden en vindt plaats in de Muzerije, ter gelegenheid van de opening van het vernieuwde complex. Met verschillende variétnummers wordt het weer heel bijzonder. In het pand zelf is er de hele dag veel te beleven.

Maar of u nu gaat wandelen of fietsen, we wensen iedereen, jong en oud, veel leesplezier en wij hopen van harte dat u geniet op zaterdag 11 september en zondag 12 september.

Het comité Open Monumentendag 's-Hertogenbosch

Opening

Bijzondere opening Open Monumentendag 2010

Beleef het mee op zaterdag 11 september om 10.00 uur in de Muzerije aan de Hinthamerstraat 74.

Geniet van typisch 19e-eeuws variététheater

U bent van harte welkom!

Dwaal vervolgens door de stad en plak er op zondag nog een monumentaal fietstochtje aan vast.

Open Monumentendag biedt ook een cultureel voorproefje van het nieuwe seizoen

In september start het culturele seizoen van 's-Hertogenbosch. Om dit te vieren presenteren op Open Monumentendag ook de culturele smaakmakers van de stad zich. Veel theaters en musea bevinden zich immers in monumentale panden die een bezoek waard zijn. Neem er een kijkje en proef meteen aan het nieuwe culturele seizoen. De toegang is gratis.

Muziekcentrum De Toonzaal, in de voormalige Synagoge, opent de deuren met optredens van diverse artiesten (op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur, op zondag van 12.00 – 18.00 uur).

Aan de Hinthamerstraat zijn de Stadsbibliotheek en de nieuwe Muzerije te bezichtigen. Beide geven informatie over het nieuwe seizoen. De Muzerije heeft open lessen Beeldende Kunst en Muziek op zaterdag van 11.00 tot 17.00 uur.

Het SM's – Stedelijk Museum 's-Hertogenbosch organiseert rondleidingen en kinderworkshops bij de tentoonstellingen Memphis Design en Aan Tafel, met onder andere kunstenaarsadviezen. De rondleidingen starten om 14.30 en 15.30 uur, ook op zondag.

In het architectonisch zeer fraaie en typisch 19^e-eeuwse Koningstheater aan de Triniteitstraat kunt u genieten van optredens van studenten van de cabaretopleiding.

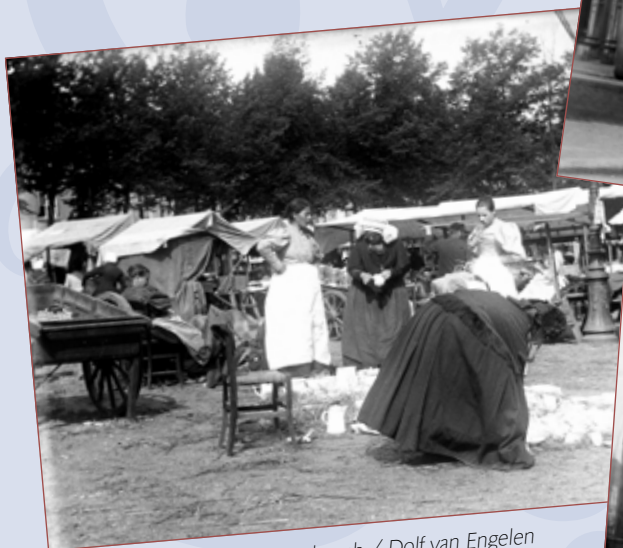
In het Noordbrabants Museum leidt de Dikke Hertog kinderen rond door de Paleiszaalen.

De Verkadefabriek organiseert rondleidingen door het gebouw. Proef aan het nieuwe culturele seizoen van Matzer Theaterproducties, November Music, Productiehuis Brabant, Theater De Muzerije en Festival Cement.

In de voormalige sigarenfabriek Willem II is Poppodium W2 gevestigd. Neem een kijkje achter de schermen met een rondleiding. Ook het Centrum Beeldende Kunst en het Grafisch Atelier worden aangedaan – zij hebben een expositie van Bossche kunstenaars, informatie over hun programma's en u kunt er terecht voor een drankje.

© Culturele instelling

Ziet u dit teken, dan weet u meteen dat dit monument tevens een culturele instelling is.

Foto's: Stadsarchief 's-Hertogenbosch / Dolf van Engelen
(zie pagina 24)

Organisatie Open Monumentendag 's-Hertogenbosch 2010

- Afdeling Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten Gemeente 's-Hertogenbosch
- Afdeling Ingenieursbureau Gemeente 's-Hertogenbosch
- Afdeling Openbare Ruimte en Verkeer Gemeente 's-Hertogenbosch
- Afdeling Stadsarchief Gemeente 's-Hertogenbosch
- Duke Cultural Productions
- Genootschap ter bevordering van het Gebruik van de Naam 's-Hertogenbosch
- Heemkundekring Rosmalen
- Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch
- Schuttersgilde De Oude Schuts
- Stichting 's-Hertogenbossche Monumentenzorg

Met bijzondere dank aan alle vrijwilligers!

Algemene informatie

Weekeinde

Open Monumentendag is dit jaar eigenlijk een Open Monumenten Weekeinde. Want voor de eerste keer is er ook op zondag een programma. In samenwerking met het gemeente-initiatief Lekker Fietsen zijn er voor de zondag vier fietsroutes uitgezet in het buitengebied.

Publieksinformatie

De centrale informatiebalie van Open Monumentendag is in het Stadhuis, Markt 1, 's-Hertogenbosch. Op zaterdag geopend van 10.00 – 17.00 uur.

Opening Monumentendag 2010

Om 10.00 uur in de Muzerije, Hinthamerstraat 74, door wethouder Huib van Olden. Het publiek kan genieten van vari  theater, een typisch verschijnsel uit de 19^e eeuw. Belangstellenden zijn van harte uitgenodigd om de opening bij te wonen.

Open Monumenten Klassendag

Nog een primeur voor 2010: de Open Monumenten Klassendag, op de vrijdag voorafgaande aan Open Monumentendag, Hinthamerstraat 138, bijna gekozen tot mooiste monument van Nederland, is de bijzondere plek waar leerlingen van een basisschool het verleden in duiken. In dit bijzondere pand vind je vele eeuwen historie terug; een geschikte manier om te leren en te genieten van ons historisch erfgoed. In volgende jaren zullen ook andere scholen hierbij betrokken worden.

Leuk voor kinderen

Op zaterdag

- De Muzerije / Voormalig Gerechtshof, Hinthamerstraat 74
- Noordbrabants Museum / Voormalige Provinciale Staten en griffie, Verwersstraat 41
- Sint-Jan / Museum De Bouwloods, Torenstraat 16
- Lutherse / Waalse Kerk, Verwersstraat 49
- Sint-Catharinakerk, Kruisbroedershof 4
- Voormalige Synagoge / Muziekcentrum De Toonzaal, Prins Bernardstraat 8
- Stadsbibliotheek / Voormalige Oude mannen- en vrouwenhuis, Hinthamerstraat 72
- Sociëteit Amicitia-De Zwarte Arend, Peperstraat 15
- De Citadel / BHIC - Rijksarchief, Zuid Willemsvaart 2
- Oude Sint-Jacobskerk, later militair magazijn en museum, Bethaniestraat 4
- Het Kruihuis, Citadellaan 7
- Watertoren, Hinthamereinde 73
- Tuin en tuinpaviljoen Huizinghe De Loet, ingang: Triniteitstraat 11
- Oeteldonks Gemintemuzeum, Zusters van Orthenpoort 20-27
- SM's – Stedelijk Museum 's-Hertogenbosch, Magistratenlaan 100
- De Standerdmolen, Molenstraat 1, Rosmalen

Op zondag

- De Engelenburcht, Heuvel 18, Engelen
- Oversteek van Engelen naar Meerwijk, Kade Engelen
- Fort Orthen, Ketsheuvel, Orthen
- Boerderij, Maliskampsestraat 84, Rosmalen
- Boerderij, Torenstraatje 22, Rosmalen
- Eendenkooi Maaspoort, Burgemeester van Zwietenpark, 's-Hertogenbosch

Parkeren / Transferia

In en om het centrum zijn diverse parkeergarages. Wij adviseren echter om gebruik te maken van de transferia. Voor slechts € 2,- parkeert u uw auto, om vervolgens gratis met de buslijn 60 (08.00 – 00.45 uur) met maximaal 4 personen heen en weer naar de binnenstad te rijden. De transferia zijn:

- Pettelaarpark, Pettelaarpark 59 (open van 07.30 – 01.00 uur)
- De Vliert, Stadionlaan 9
- Vlijmenseweg, Vlijmenseweg 10 (open van 07.30 – 01.00 uur)

★ Pleisterplaatsen fietsroutes zondag

- Markt, 's-Hertogenbosch
- De Engelenburcht, Heuvel 18, Engelen
- Fort Orthen, Ketsheuvel, Orthen
- Landhuis Coudewater, Berlicumseweg 8, Rosmalen

Wethouder Huib van Olden heeft passie voor monumenten in en om de stad

Historie voelen, ervaren, beleven

Een nieuwe formule voor Open Monumentendag in 's-Hertogenbosch – het hele weekeinde in plaats van alleen zaterdag – en een nieuwe wethouder voor monumenten. "Dat is inderdaad toeval, maar het past uitstekend in mijn visie dat uitgerekend de buitengebieden en monumenten buiten de vestingmuren extra aandacht krijgen", aldus wethouder Huib van Olden.

Open Monumentendag heeft een primeur, omdat niet alleen op zaterdag 11 september de deuren opengaan, maar ook de zondag meedoet, met een eigen (fiets)programma langs monumenten in de kernen rond de stad. Huib van Olden loopt en fietst eigenlijk dagelijks een monumentenroute. Van zijn huis in de binnenstad naar het monumentale stadhuis aan de markt. "Dan voel ik me

bevoorrecht. Toen bij de collegeonderhandelingen bleek dat ik monumenten en vestingwerken in mijn portefeuille zou krijgen, sprak me dat bijzonder aan."

Passie voor monumenten

Huib van Olden verruilde de advocatuur voor een kamer in het Bossche stadhuis. "Werken voor de prachtige stad waar je woont en leeft, een mooiere baan is er denk ik niet. De portefeuille Monumenten is bij mijn voorganger Bert Pauli in goede handen geweest. We delen de passie voor monumenten in onze stad en het buitengebied."

Buitengebied

Van Olden noemt heel nadrukkelijk dat buitengebied. En niet alleen omdat die gebieden op de zondag van het monumentenweekeinde volop in de belangstelling staan.

Huib van Olden: "Op zaterdag kan iedereen genieten van de monumenten binnen de vesting, op zondag raad ik aan om de fiets te pakken en de routes richting Engelen, Bokhoven, Orthen en Rosmalen te nemen. Dan merk je dat we als gemeente ook terecht onze groene monumenten binnen de vesting 's-Hertogenbosch koesteren."

"Ik zoek naar samenhang. Bij monumenten denk je al snel aan alles wat zich, zeg maar, binnen de vestingmuren afspeelt. Maar laten we de vestingwerken niet vergeten. Vanaf hier heb je een prachtig uitzicht op de gebieden die daaromheen liggen."

Samensmelten

De vestingwerken en de Groene Vesting zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden, vindt Van Olden. En die op hun beurt weer met de monumenten binnen de vesting. "Nu wordt het nog allemaal afzonderlijk beleefd, maar dat willen we in een periode van drie à vier jaar laten samensmelten. Die 42 kilometer Groene Vesting en zes kilometer vestingwerken bieden volop kansen."

Kamperen als Frederik Hendrik

Van Olden heeft er ook al een beeld bij. "Zou het niet prachtig zijn om op dezelfde plek te kamperen waar zo'n vierhonderd jaar geleden Frederik Hendrik zijn kampement opsloeg bij het beleg van 's-Hertogenbosch? Dan laten we het niet alleen bij panden restaureren, maar zorgen we dat we in brede zin onze historie kunnen voelen, ervaren, beleven. Zo laten we onze geschiedenis leven, zowel onze stenen monumenten in en op de vesting, maar ook de groene monumenten in de ring rond de stad."

Spannende combinatie

Van Olden heeft ook elders in Nederland gewoond en heeft bijvoorbeeld de Open Monumentendag meegemaakt in plaatsen als Dordrecht en Leiden en het Belgische Leuven. "Leuk, maar hier in 's-Hertogenbosch hebben we een heel spannende combinatie te bieden. We beschikken over een breed pallet: kerkelijke monumenten, staatsmonumenten, maar ook industriële en militaire monumenten en monumentale woonhuizen. En natuurlijk onze groene monumenten."

15.000 Mensen

Naar schatting tussen de 12.000 en 15.000 mensen brengen op Open Monumentendag daadwerkelijk een bezoek aan de open monumenten. Het is een mooie gelegenheid om je stad beter te leren kennen. "Maar ook voor bezoekers is het interessant. Die leren 's-Hertogenbosch kennen als een stad waar je graag naartoe gaat voor een dag, maar liefst nog langer. Een dagje 's-Hertogenbosch is gewoon te kort om al het moois te beleven."

Trots

Wij mogen trots zijn op een stad die haar verleden respecteert en bereid is om daarvan te leren, vindt Van Olden. "We kunnen leren van de kennis en kunde van de oude ambachten, het maken van gebouwen en aanleggen van wegen en groen. Ik zie het als een uitdaging om het oude te verbinden met onze moderne samenleving. Onze historie moet een onlosmakelijk onderdeel zijn van ons leven nu en in de toekomst."

Uitdagingen

En in die toekomst liggen volop kansen. Van Olden noemt er een. "We hebben de opgave om het hedendaags gebruik van historische panden en plaatsen goed te regelen. Denk bijvoorbeeld aan het religieus erfgoed dat we kunnen hergebruiken. Maar ook de Watertoren en het Huis van Bewaring vragen om een creatieve, eigentijdse invulling en een passende bestemming. In samenwerking met de eigenaren zoek je naar flexibele oplossingen. Gemeenschapsgeld is slechts beperkt beschikbaar en dat vraagt om andere oplossingen. Je moet eigenaren en gebruikers verleiden en enthousiasmeren om een passende functie te vinden voor hun panden."

HET GROOTE WOONPLEZIER

In De Groote Wielen krijg je het vanzelf; bewondering voor de rust en tegelijkertijd de levendigheid van water. De diversiteit aan bouwstijlen is hier verweven met het water. Door uitgekiend waterbeheer en bouwen met respect voor de ruimte, ontstaat een aangename combinatie van wonen, ontspannen en de beleving van natuur.

De diversiteit in woningstijlen zorgt dat er voor iedere smaak wat wils is. Moderne of traditionele architectuur, altijd voorzien van alle hedendaagse gemakken. Het prachtige polderlandschap strekt zich uit tot aan de Maas. Aan de andere kant bent u binnen de kortste keren in het bruisende centrum van Rosmalen of 's-Hertogenbosch. Dat is het Grootte Genieten!

HET KOM-FESTIVAL

Zondag 12 september is het weer zover: het gezellige KOM Festival in Rosmalen. Van 11.00 tot 17.00 uur kunt u hier weer heerlijk genieten van optredens, diverse kraampjes en lekkernijen. Ook wij zijn dit jaar weer aanwezig. Dus ontmoet ons op het KOM Festival!

MEER INFORMATIE?

Voor meer informatie kunt u ook terecht op de website of breng een bezoek aan het 'Infocentrum De Groote Wielen' aan de Lunerkampweg 5 in Rosmalen.

Geopend : maandag, donderdag en vrijdag
van 12.00 tot 17.00 uur / zaterdag
van 10.00 tot 15.00 uur

Telefoon : 073 - 615 50 15

E-mail : info@degrootewielenonline.nl

Website : www.degrootewielenonline.nl

OVERHEIDSGEBOUWEN

Stadhuis 1

Markt 1

Het huidige Bossche stadhuis bestaat in feite uit drie samengevoegde woonhuizen. Bij de grote verbouwing in 1670 werden het exterieur en het interieur vernieuwd. De 19^e eeuw zien we terug in de wandschilderingen in de hal. De op linoleum en linnen panelen geschilderde allegorische voorstellingen zijn in 1892 (links) en 1897 (rechts) vervaardigd door de Bossche kunstenaar Antoon Derkinderen (1859-1935). De smaak van de 19^e eeuw wordt ook geïllustreerd op twee schilderijen van twee directeuren (Dubois en Dielman) van de 19^e eeuwse Bossche Koninklijke School voor Nuttige en Beeldende Kunsten. In bouwkundig opzicht zijn de ramen in de voorgevel te herleiden op de 19^e eeuw. De oorspronkelijke 17^e-eeuwse kruis- en bolvensters hadden kleinere glas in loodpanelen. Binnen dateert een aantal paneeldeuren uit deze periode.

Activiteiten

- Op zaterdag open van 10.00 – 17.00 uur.
- De centrale informatiebalie van Open Monumentendag.
- Verkoop van boeken.
- Uitgifte van wandelingen op papier.
- Toelichting op het stadhuis door gidsen van Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch.
- Optreden van De Stadspijpers: van 11.30 – 12.00 uur.
- Toezicht in het stadhuis door leden van De Oude Schuts.

De Muzerije / Voormalig Gerechtshof 2

Hinthamerstraat 74

Achter de brede voorgevel uit 1764 zijn in het verleden drie middeleeuwse woonhuizen samengevoegd. Tezamen werden ze rond 1590 in gebruik genomen als hof van de eerste Bossche bisschop Metsius. Na de overgang van de stad naar republiek in 1629 werd dit rooms-katholieke bezit onteigend en diende het tot in de 18^e eeuw als woning van de commandant van het militaire garnizoen. In de 19^e eeuw werd het complex herbestemd als Gerechtshof, een functie die het heeft gehad tot aan het begin van de 20^e eeuw. Twee gerechtshalen herinneren nog aan die tijd. Bij de net afgesloten verbouwing en restauratie zijn de 19e-eeuwse empirevensters gereconstrueerd met de luiken (persiennes) van het 19e-eeuwse Gerechtshof.

Activiteiten

- Open huis van 10.00 – 16.00 uur.
- 10.10 uur: officiële opening door de wethouder, gevolgd door een variétévoorstelling
- Variétévoorstellingen in het atrium om 11.00, 12.00 en 13.00 uur.
- Picos speelt de spraakmakende rechtszitting 'Troebelen in 's-Hertogenbosch in 1891' onder regie van Petra Kagchelland, om 11.00, 14.00 en 16.00 uur.
- Expositie keramiek Dutch Dream In.
- Expositie tekeningen en schilderijen.
- Openbare lessen en optredens van leerlingen (viool, slagwerk, koperblazers, houtblazers, gitaar, accordeon, harp, piano, djembé).
- Workshops R&B en blues.
- Workshops dans voor kinderen van 6-8 jaar.
- Workshops streetdance voor kinderen van 9-12 jaar.
- Rondleidingen verzorgd door Hans van Heeswijk Architecten (verantwoordelijk voor de restauratie en het ontwerp van het vernieuwde Muzerijecomplex).

© Culturele instelling
 😊 Leuk voor kinderen

3

Noordbrabants Museum / Voormalige Provinciale Staten en griffie 3 Verwersstraat 41

Dit statige gebouw is als ambtswoning voor de militaire gouverneur in 1768 en 1769 gebouwd. De zandstenen voorgevel vertoont kenmerken van de klassiek georiënteerde Lodewijk XVI-stijl, het interieur heeft ook nog elementen uit de eerdere Lodewijk XV-/rococotijd. Het gouvernementsgebouw bevindt zich op de plaats waar in 1615 een Jezuïetenklooster stond. In de 19^e eeuw werd het gebouw in gebruik genomen als zetel van het provinciaal bestuur en ambtswoning van de Commissaris van de Koning(in). De voormalige kloosterkerk werd toen verbouwd tot Statenzaal. Momenteel is het monumentale complex in gebruik als Noordbrabants Museum. Om de hoek bevindt zich de voormalige provinciale griffie uit 1898. Dit gebouw is voorzien van neogotische elementen.

Activiteiten

- Open (gedeeltelijk in verband met verbouwing) van 12.00 – 17.00 uur. De toegang is gratis.
- De hertog van Brunswijk Wolfenbüttel, ook wel 'de dikke hertog' genoemd, was de eerste gouverneur van de stad en dus de eerste bewoner van het Gouvernement. Hij geeft gratis rondleidingen voor kinderen: 12.30 – 13.30 uur, 14.00 – 15.00 uur, 15.30 – 16.30 uur.

© Culturele instelling
😊 Leuk voor kinderen

4

KERKGEBOUWEN EN KLOOSTERS

Sint-Jan / Museum De Bouwloods 4 Torenstraat 16

De imposante kruisbasiliek Sint-Jan is gebouwd tussen de 13^e en 16^e eeuw. Het onderste deel van de bakstenen toren herinnert nog aan de vroegste romaanse periode. In de 16^e eeuw kwam de nieuwbouw van een gotische kerk klaar en in de 19^e eeuw, zo rond 1860, begon de eerste restauratie. Met name het noordertransept aan de Hinthamerstraat is toen onder handen genomen. Dit neogotisch noordelijke dwarschip is aan de buitenzijde rijk aan beeldhouwwerk.

In het naast de kathedraal gelegen Sint-Jansmuseum De Bouwloods is een bijzondere collectie oorspronkelijk middeleeuws beeldhouwwerk en bouwfragmenten te zien, afkomstig van de Sint-Jan. Aan de hand van originele beelden, tekeningen en modellen komt u meer te weten over de 19^e-eeuwse restauratie van het noordertransept.

Activiteiten

- Open van 11.00 – 16.00 uur. De toegang is gratis.
- Bouwhistorici verzorgen lezingen over de 19^e-eeuwse restauratie: om 11.00, 12.30 en 14.00 uur.
- Op de bovenverdieping van het museum besteden gidsen extra aandacht aan de restauratie van de luchtboogbeelden, die tussen 1870 en 1890 plaatsvond.
- Voor de kinderen is er een leuke speurtocht in en om het museum en de Sint-Jan.

😊 Leuk voor kinderen

Plebanie Sint-Jan 5

Choorstraat 1

Nadat het bisdom 's-Hertogenbosch in de 19^e eeuw was hersteld, werd in 1854 een nieuwe pastorie, oftewel plebanie, gebouwd op de hoek van de Parade en de Choorstraat, naar een ontwerp van architect Bolsius. De plebanie is een goed voorbeeld van de architectuur uit die periode. Er werden elementen (met name de vensters) gebruikt uit de Engelse late gotiek, ook wel aangeduid als Tudorstijl. Het pand heeft een sober, maar voornaam uiterlijk. Een bijzonderheid detail voor 's-Hertogenbosch is de toepassing van de fraai gevormde 19^e-eeuwse Oegstgeester dakpannen op de dakschilden.

Activiteiten

- *Open van 10.00 – 16.00 uur.*
- *Toelichting ter plaatse.*

Grote Kerk / Voormalig Nederlands Hervormde Kerk 6

Kerkstraat 20

Op deze plaats stond aanvankelijk het eerste Groot Zieken-gasthuis. Na verplaatsing van dit gasthuis naar de huidige locatie aan de Zuid-Willemsvaart werd in 1523 de voor-malige gasthuiskapel vervangen door een nieuwe kapel. Van 1610 tot 1819 deed deze Sint Annakapel dienst als Waalse kerk. Na teruggave van de Sint-Jan aan de katholieken in 1811 gebruikte de Hervormde gemeente de kapel als bedehuis. In 1819 werd hij samen met twintig omringende huizen gesloopt, om in 1820 en 1821 plaats te maken voor de huidige Nederlands Hervormde Kerk, die in neoclassicistische stijl werd gebouwd. De kenmerkende halfcirkelvormige vensters zorgen voor een helder licht. De preekstoel, orgelzolder en tribune dateren uit 1821, het orgel uit 1831. Sinds de fusie van de protestantse geloofs-gemeenschappen wordt de Grote Kerk gezamenlijk door hen gebruikt.

Activiteiten

- *Open van 10.00 – 17.00 uur.*
- *Afwisselend orgelconcerten en koormuziek*
 - 11.00 uur: Orgelmuziek door Léon Brouwer.*
 - 12.00 uur: Koorzang door Vocaal Ensemble 's-Hertogenbosch.*
 - 13.00 uur: Orgelmuziek door Gijs van Spankeren.*
 - 14.00 uur: Koorzang.*
 - 15.00 uur: Orgelmuziek door Jacq van den Dool.*
 - 16.00 uur: Koorzang door Koninklijk 's-Hertogenbosch Mannenkoor.*

6

7

Lutherse / Waalse Kerk 7

Verwersstraat 49

Deze voormalige Evangelisch Lutherse Kerk uit 1847 – oorspronkelijk in gebruik als Waalse Kerk – is een voorbeeld van vroege neogotiek. Het éénbeukige zaalkerkje heeft een bepleisterde voorgevel met steunberen en spitsboogvensters met ijzeren venstertraceringen en driehoekige afdekkingen (wimbergen). Oorspronkelijk had het pand aan de voorzijde twee hoge ranke hoektorentjes, maar deze kwetsbare elementen zijn al snel vervangen door een balustrade met pinakels. Binnen heeft het gebouw graatgewelven in stuc. Het 19^e-eeuwse neogotische meubilair is fraai vormgegeven door Oirschotse meubelmakers. De monumentale preekstoel dateert uit de 16^e eeuw. De kerk is sinds de fusie van de Bossche protestantse geloofsgemeenschappen in 2004 voor de eredienst gesloten.

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur.
- Naspelen van een 19e-eeuws Luthers huwelijk door de Gegoede burgervereniging Het Salet, om 11.30, 13.30 en 15.30 uur.

😊 Leuk voor kinderen

De kunst van restaureren

Monumentaal en modern verweven

De Bonth van Hulten staat voor monumenten van toen én van nu. Het bouwbedrijf uit Nieuwkuijk realiseert niet alleen nieuwe huisvesting in onze provincie, maar restaureert ook monumenten. Het Museumkwartier is een prachtig voorbeeld van hoe monumentaal en modern samen een nieuw geheel kunnen vormen.

Bouwbedrijven de Bonth van Hulten en Stam + De Koning beide onderdeel van VolkerWessels, bundelen momenteel hun krachten in het Museumkwartier. Daar kunnen bezoekers straks genieten van de veelzijdige tentoonstellingen van het Noordbrabants Museum en het Stedelijk Museum 's-Hertogenbosch. Het Noordbrabants Museum bestaat uit een Rijksmonument en een nieuwe vleugel van Quist. En ook het aansluitende Waterstraatcomplex wordt onderdeel van het geheel. Zo wordt monumentaal en modern met elkaar verweven.

Authentieke details

De restauratie van het Waterstraatcomplex is in volle gang. Het voormalig Provinciehuis aan Waterstraat 16 werd gebouwd op het terrein van een 17^e-eeuws Jezuïetenklooster. Het gebouw heeft door de eeuwen heen meerdere bestemmingen gehad en krijgt nu een nieuwe identiteit als museumkantoor. De buitenkant is

in goede staat en wordt gehandhaafd. Binnen werken we aan de afwerking en het vernieuwen van de faciliteiten en ruimtes volgens de wensen van deze tijd. Daarbij houden we vanzelfsprekend rekening met authentieke details.

Archeologie

Tegen het Waterstraatcomplex, aan het straatje De Mortel, wordt het nieuwe Stedelijk Museum gebouwd. Een prachtig gebouw met als opvallendste kenmerk de grote glaspanelen in de voorpui. Het nieuwe SM's is straks goed te herkennen tussen de monumentale panden. Voorafgaand aan de start van de bouw is eerst uitgebreid archeologisch onderzoek gedaan. Alle oude funderingsresten zijn in kaart gebracht en vondsten zijn zorgvuldig uitgegraven en bewaard. De bouw is afgelopen juli begonnen.

de Bonth van Hulten

De Bonth van Hulten
Postbus 115
5250 AC Vlijmen
tel. (073) 511 90 22
www.debonthvanhulten.nl

8

Sint-Catharinakerk 8

Kruisbroedershof 4

De Sint-Catharina- of Kruiskerk werd gebouwd tussen 1533 en 1542 als kapel van het voormalige Kruisbroedersklooster. Hiervan resteert nog het gotische koor boven de Binnendieze. In 1601 werd het gebouw vergroot met een schip en zijbeuk. Na 1629 kwam de kerk ten dienste van de Gereformeerde Gemeente. Het klooster werd een militaire gevangenis. Na 1794 was het gebouw paardenstal, broodbakkerij en weer kerk voor het garnizoen. In 1810 werd op last van Napoleon de kerk teruggegeven aan de rooms-katholieken. Er kwamen twee kruisarmen bij. In 1916-1917 werd de kerk verbouwd tot een neobyzantijnse centraalbouw, van binnen afgedekt met een koepel van gewapend beton, beschilderd door Jan Oosterman met taferelen uit de Bergrede. In de kerk zijn diverse bezienswaardige schilderijen, waaronder enkele, die in de 19^e eeuw zijn verworven van de abdijs van Averbode (België).

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur.
- Fotospeurtocht voor kinderen.
- Orgelconcert op het Vollebregtorgel: Willem Hörmann vertolkt Bach en Guilman, van 12.00 – 12.30 uur.
- Rondleiding door gidsen van Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch.
- Johannes van Damascus Gemeenschap toont diverse voorwerpen uit de Byzantijnse liturgie. Ze vertellen over de smaak van deze oosterse eredienst: tasten, ruiken, kijken en horen...

😊 Leuk voor kinderen

9

Voormalige Synagoge / Muziekcentrum De Toonzaal 9

Prins Bernardstraat 8

Met acht eeuwen geschiedenis is de Bossche Joodse gemeente de oudste van de noordelijke Nederlanden. Rond 1795 bevonden zich diverse huissynagogen in de stad. Pas in 1823 werd in de Mortel een groot Joods bedehuis gebouwd, dat in 1886 geheel werd herbouwd in de huidige vorm: een driezijdig gesloten éénbeukige zaalruimte met vrouwen balkon, de wanden geled met gestuukte pilasters. De bruinrood geschilderde heilige Arke en de marmeren Tien Geboden Tafelen, afkomstig uit Monnikendam, stammen uit die tijd. Sinds 1996 is de synagoge in gebruik als kleine concertzaal (Muziekcentrum De Toonzaal).

Activiteiten

- Zaterdag open van 10.00 – 17.00 uur.
- 10.30 – 12.30 uur en 13.30 – 16.30 uur: divers muzikaal programma met balladen, klezmer en liturgische muziek. Met uitleg door het duo Herman Sjouerman (contrabas) en Marie Jeanne Breukel (viool).
- 12.30 – 13.30 uur: dvd-voorstelling De hoeden van Jeruzalem.
- Zondag open van 12.00 – 18.00 uur, met doorlopend optredens van verschillende artiesten.

© Culturele instelling

😊 Leuk voor kinderen

10

Kloosterkerk Zusters van de Choorstraat 10

Ingang: Papenhulst 7

Het klooster van de Zusters van de Choorstraat (de Congregatie Dochters van Maria en Jozeph) werd gebouwd in 1843-1844. Dit sobere, neoclassicistische gebouwencomplex is nog voor een deel bewaard gebleven in de appartementen aan de Choorstraat en Papenhulst. De zusters bewonen de nieuwbouw achter de Papenhulst. Vanuit hier kan een bezoek worden gebracht aan de neogotische kloosterkapel, die in 1910-1911 werd gebouwd. Het is een bakstenen driebeukige, vier traveeën tellende kruisbasiliek met 5/8 koorsluiting. Op het dak bevindt zich een dakruiter met spits, tegen de gevels zijn steunberen geplaatst en er zijn twee traptorentjes met spits. In de zijbeuken bevinden zich galerijen. De kerkruimte wordt beëindigd door zesdelige kruisribgewelven, in het koor en kruising zijn stergewelven. Het orgelfront is neobarok.

Activiteiten

- Open om 10.00 uur.
- Rondleidingen van 10.00 – 12.00 uur en van 14.00 – 16.00 uur door gidsen van *Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch*.

Kapucijnenklooster 11

Van der Does de Willeboissingel 12

In 1896-1898 werd in de nieuwe Bossche wijk Het Zand, tegenover het Mariënburghklooster, een klooster gebouwd voor de orde der Minderbroeders-Kapucijnen, naar ontwerp van F. van Dennenburg. Klooster en kerk zijn gebouwd in een sobere traditionele bouwtrant. Uitwendig zijn neoromaanse elementen opgenomen (boogfries topgevel kerk, rondgesloten vensters), inwendig neoclassicistische elementen (kroonlijst, lisenen). De kerkruimte heeft gestuukte tongewelven en een fraai neobarok altaar.

Activiteiten

- Open om 10.00 uur.
- Rondleidingen door gidsen van *Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch* langs en door de kapel, het koor, de refter en het pandhof: van 10.00 – 12.00 uur en van 14.00 – 16.00 uur.

11

12

Bethelkerk ¹² Emmaplein 17

Dit protestants kerkgebouw in een doodlopend zijstraatje van het Emmaplein is samen met het Kapucijnenklooster het enige overgebleven kerkgebouw uit de laat-19^e-eeuwse wijk Het Zand. Huize Bethel is weliswaar gebouwd in de vroege 20^e eeuw (1908), maar kan worden beschouwd als een voorbeeld van traditionele eclectische architectuur, zoals die kenmerkend was voor de late 19^e eeuw. Er werd nog volop gebruikgemaakt van traditionele, klassieke elementen, zoals de zuilen in het toegangsportaal en de tuitgevelvorm. Maar we zien ook nieuwe details, zoals de muurankers in de voorgevel, die door de smid zijn uitgevoerd met de voor de art nouveau kenmerkende zweeps slagvorm.

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur.
- Informatie over de bouwstijlen van de kerk.
- Oude foto's van de kerk en de wijk Het Zand.
- Verkoop van het boekje *Kroniek (J. Keur)*.
- Orgelmuziek door onder meer *Willem van den Berg*.
- Expositie van doopjurken en uitleg over de doop.

13

Groot Ziekengasthuis / Gasthuispoort 13

Ingang: via Gasthuispoort aan de Gasthuisstraat 9-11

Tot in de jaren 30 van de 20^e eeuw bevond zich hier (sinds 1471) de hoofdtoegang tot de belangrijkste zorginstelling van de stad, aanvankelijk alleen bedoeld voor behoeftige vreemdelingen en zieken. Ondanks alle modernisering in de loop der eeuwen bleek het ziekenhuis aan het eind van de 19^e eeuw sterk verouderd. In 1907 begon de verbouw tot een voor die tijd modern ziekenhuiscomplex, met midden op het terrein een verpleeggebouw met ziekenzalen (1911-1913) in de vorm van een Andreaskruis. Alhoewel dus uit de 20^e eeuw, vertoont het gebouw aan de buitenzijde nog enige ornamenten in traditionele neorenaissancestijl. Op de plek van het middeleeuwse gasthuisgebouw verrees in 1914 het zusterhuis annex kapel, waar de verpleegzusters woonden. Ook deze gebouwen vertonen in architectonisch opzicht diverse kenmerken van de neorenaissance.

14

Activiteiten

- *Open van 10.00 – 17.00 uur.*
- *Ontvangst in de hal van het zusterhuis met koffie en thee.*
- *Tentoonstelling van de maquette van het masterplan in de hal van het zusterhuis.*
- *Presentatie De smaak van de 19^e eeuw in de kapel van het zusterhuis.*
- *Lezing De historie van het Groot Ziekengasthuis door M. Fraaije, in de Twentezaal.*

De Waterpoort 14

Burgemeester Loeffplein 71 (achter de Tolbruggarage)

Op het terrein van het Groot Ziekengasthuis, achter de parkeergarage Tolbrug, bevindt zich een in oorsprong 16^e-eeuws gebouw van het gasthuis, waarin zich de regentenkamer zal hebben bevonden. Het gebouw is gedeeltelijk boven een (verder gedempte) tak van de Binnendieze gebouwd, die kort na 1200 de stadsgracht vormde rond de eerste stadsmuur. De Waterpoort is in de 19^e eeuw gedeeltelijk vernieuwd, waarbij een nieuwe kapconstructie op het pand is geplaatst met zogeheten philibertspanten.

Activiteiten

- Open van 10.00-17.00 uur.
- Voordracht: Over de vieze Dieze, cholera, aderlaten en bloedzuigers
Een aanrader! Aan de hand van zijn met historische instrumenten gevulde oude dokterstas vertelt drs. Jan van Eijck, GGD-arts en conservator van Museum De Dorpsdokter in Hilvarenbeek op bevlogen wijze in een korte performance over de ontwikkeling van de geneeskunde en gezondheidszorg in de negentiende eeuw. De overgang van onreine toestanden in 's-Hertogenbosch, het gebruik van bloedzuigers en het aderlaten naar hygiëne en nieuwe geneeskundige technieken komt daarbij zeer levendig aan bod.
Om 12.00, 13.00, 14.00 en 15.00 uur.

15

Stadsbibliotheek / Voormalige Oude mannen- en vrouwenhuis 15

Hinthamerstraat 72

Van oudsher was hier de Tafel van de Heilige Geest (oftewel het 'Geefhuis') gevestigd, ter ondersteuning, verpleging en voeding van 'huizittende armen'. Al vóór 1325 werd hier een gebouw opgericht met een grote zaal, met op het achterterrein diverse bedrijfsgebouwen. In de Franse tijd werden er oude mensen en vondelingen opgevangen. In de 19^e eeuw werd er verbouwd. De grote voorbouw aan de Hinthamerstraat en de vleugels rechts en achter de binnenplaats dateren uit 1825. Ook de oorspronkelijke vensters in de buitenmuren zijn in de 19^e eeuw vervangen, en de muren bepleisterd.

Activiteiten

- Open van 11.00 – 17.00 uur.
- Drie verhalen voor kinderen en volwassenen door verhalenverteller Bram van der Wurff. Om 12.00, 13.30 en 15.00 uur.
- Een kleine presentatie van boeken over tradities, gewoontes en gebruiken, beeldende kunst, literatuur en architectuur uit de 19^e eeuw.

© Culturele instelling

😊 Leuk voor kinderen

Lekker fietsen langs monumenten

's-Hertogenbosch is een echte monumentenstad. Op elke hoek en in ieder klein straatje van de binnenstad prijkt wel een authentiek gebouw dat verwijst naar vroegere tijden en vakmanschap. Maar niet alleen de binnenstad heeft haar monumentale parels. Dat heeft het buitengebied rondom 's-Hertogenbosch net zo goed. En hoe beter dan op de fiets, kunt u die monumentale hoogstandjes bekijken.

Op de fiets ziet u meer van uw omgeving, bent u snel bij het volgende monument en – nog een mooie bijkomstigheid – fietsen is gezond en leuk. Die boodschap verkondigt de gemeente 's-Hertogenbosch onder de naam 'Lekker fietsen'. 's-Hertogenbosch wil zich namelijk profileren als een echte fietsstad. Doel is om de komende drie jaar meer inwoners op de fiets te krijgen.

Fietsroutes

Tijdens de open monumentendag op zondag 12 september bent u van harte welkom om lekker te fietsen langs de monumenten in het buitengebied. Om u op weg te helpen, zijn er daarom speciale fietsroutes op papier gezet verderop in dit magazine. Een prachtige combinatie: lekker fietsen door de monumentale geschiedenis.

Campagne Lekker fietsen

Maar u kunt uiteraard het hele jaar door lekker fietsen. De gemeente neemt veel maatregelen om het fietsgebruik te stimuleren. De gemeente wil dat fietsers snel en comfortabel kunnen fietsen. Zo worden de fietspaden aangepakt. Er wordt gewerkt aan een goede afstelling van verkeerslichten en er wordt speciaal gekeken naar het oplossen van gevaarlijke verkeerssituaties.

Gratis stallen

Om fietsen nog lekkerder te maken worden de fietsstallingen aan de Wolvenhoek, het Burgemeester Loeffplein en de nog te bouwen garage in de Kerkstraat in de toekomst helemaal gratis. Bovendien kijkt de gemeente naar mogelijkheden om ook stallingen in de wijken te verbeteren.

Fietsjournaal en nieuwsbrief

De gemeente houdt u graag op de hoogte van de ontwikkelingen rondom Lekker fietsen. Zo kunt u het fietsjournaal bekijken op de website en kunt u zich daar ook inschrijven voor de nieuwsbrief. Voor meer informatie kijk op www.s-hertogenbosch.nl/fietsen.

Lekker
fietsen

Zwanenbroedershuis 16

Hinthamerstraat 94

In het Zwanenbroedershuis was sinds 1483 de liefdadige 'Illustere Lieve Vrouwe Broederschap' (opgericht in 1318) gehuisvest. De bijnaam 'Zwanenbroeders' is ontstaan vanwege de traditie om eens per jaar zwaan op het menu te zetten. De schenkers van de zwanen werden 'zwaanbroeders' genoemd en kregen als dank de status van erelid. Het middeleeuwse gebouw werd in 1846 gesloopt en vervangen door het huidige neogotische, op een kerk gelijkende Zwanenbroedershuis. De gepleisterde voorgevel heeft op de verdieping drie hoge spitsboogvensters, geflankeerd door steunberen. Bovenop prijkt een koperen zwaan (1958) als symbool van de Broederschap. De interieurafwerking van de Grote Zaal op de verdieping stamt uit 1868-1870. De Kleine Zaal aan de voorzijde heeft een fraai stucwerkplafond met hanggewelven.

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur. De toegang is gratis.
- Rondleidingen door Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch.
- Gedekte tafel met het servies van de Illustere Lieve Vrouwe Broederschap en menukaarten uit de 19^e eeuw.
- Tentoonstelling antieke voorwerpen.

16

17

Sociëteit Amicitia-De Zwarte Arend 17

Peperstraat 15

Dit statige herenhuis uit 1774 herbergt nu een sociëteit die is ontstaan uit een fusie van twee respectabele sociëteiten uit de 18^e eeuw, toen welgestelde burgers zich aansloten bij of de Orangistische Grootte Sociëteit, gevestigd in het pand 'de Zwarte Arend', aan de Markt, óf de 'Sociëteit in het Hollandsch Koffiehuis', ook aan de Markt, op de linkerhoek van de Kolperstraat. Later werd de naam Sociëteit Amicitia aangenomen. Het pand aan de Peperstraat is een kenmerkend voorbeeld van een statige en sobere klassieke bouwtrant met spaarzame Lodewijk XVI-ornamenten. De huidige vensters zijn van iets jongere datum (omstreeks 1800, empire-stijl). In het interieur komen Louis XVI-ornamenten terug, bijvoorbeeld in het stucwerk in de gang en het trappenhuis. In de achtertuin bevinden zich een 19^e-eeuws koetshuis en een typisch 19^e-eeuwse klassieke zuilen-pilastergalerij (stoa).

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur.
- Salonmuziek voor piano. Pianist E. Schoones speelt romantische en sfeervolle muziek van Schumann tot barmuziek.
- Toelichting door de meester-stukadoos op de restauratie van de Louis XVI-ornamenten in het trapgat.
- Kleine fototentoonstelling over de sociëteit in de late 19^e en vroege 20^e eeuw.
- Toegang tot de tuin met koetshuis en stoa.

☺ Leuk voor kinderen

Museum Slager 18

Choorstraat 14-16

Het museum is gevestigd in een uit 1903 daterend kantoorpand, oorspronkelijk gebouwd voor de Maatschappij van brandverzekering voor het Koninkrijk der Nederlanden. De architectuur vertoont nog kenmerken van de laat-19^e-eeuwse neorenaissancestijl, bijvoorbeeld de timpanen boven de vensters. U kunt hier ruim een eeuw schilderkunst bekijken van de Bossche schildersfamilie Slager, verdeeld over drie generaties, beginnend met Petrus Marius Slager (1841-1912), leraar aan de Koninklijke School voor Nuttige en Beeldende Kunsten. De collectie omvat Bossche

stadsgezichten, landschappen, met name uit Brabant, de Belgische Kempen en Zuid-Europa, alsmede stillevens en portretten. Het museum is dit jaar nieuw ingericht, waarbij elke ruimte een eigen thema heeft gekregen.

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur. De toegang is gratis.
- Schilderijen uit de 19^e eeuw. Portretten, landschappen en zeker de schilderijen van bloemen geven de mode uit die tijd aan.

18

19

Voormalig Gymnasium / Vanderven & Vanderven Oriental Art 19

Nachtegalslaantje 1

In 1854 werd het Bossche gymnasium gebouwd in de voor die tijd kenmerkende neoclassicistische architectuur, uiteraard een perfecte combinatie met de klassieke talen waarin werd onderwezen. Het gebouw en de gevel zijn symmetrisch van opzet. De statige voorgevel heeft een hardstenen bekleding en een houten kroonlijst. In het interieur bevinden zich sobere paneeldeuren en een trappenhuis, die stammen van een verbouwing in 1880. Achter het gebouw bevindt zich een fraaie houten loods met een gesneden daklijst.

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur.
- Unieke collectie oosterse kunst.

Voormalige St. Aloysiuscholen 20

St. Josephstraat 18-20

De voormalige Lagere School en MULO, verbonden aan de Congregatie St. Aloysius, zijn gebouwd in 1895 en 1912. Beide gebouwen tonen de veranderingen in de schoolarchitectuur op de overgang van 19^e naar 20^e eeuw. Zo heeft de Lagere School (op nummer 18) een neogotische stijl. De bakstenen voorgevel heeft profielstenen, speklagen, een hardstenen plint, gevelstenen en sierankers. De vensters zijn korfboogvormig, met siermetselwerk of gotische driepassen. De linkertopgevel heeft op de verdieping twee grote spitsboogvensters met traceringen, daartussen een beeld onder een baldakijn van St. Aloysius. De hoofdtoegang, de achterkant en het trappenhuis zijn in 1950 gewijzigd. De architectonische monumentwaarde van het gebouw wordt vooral bepaald door de voorgevel, die een belangrijk onderdeel vormt van de 19^e-eeuwse St. Jozephstraat. Op nummer 20 huist momenteel kunstenaarsinitiatief Nova Zembla. In de oude klaslokalen zijn ateliers gevestigd, waar 32 beeldend kunstenaars werken.

20

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur.
- Rondleidingen door het gebouw. Enkele ateliers (voormalige klaslokalen) kunnen worden bezocht. Er is documentatiemateriaal in de vorm van een film, foto's en verhalen (opgetekend van oud-leerlingen), die een doorkijkje bieden naar het verleden toen de school geleid werd door de fraters van Tilburg.

MILITAIRE GEBOUWEN

De Citadel / BHIC - Rijksarchief 21

Zuid Willemsvaart 2

Tien jaar na de inname van de stad door de Staatse troepen onder Frederik Hendrik (1629) werd de citadel aangelegd als onderdeel van de vestingwerken. Dit Fort Willem Maria heeft een vijfhoekige vorm, met vijf bastions. Eén bastion werd in de 19e eeuw afgebroken, na aanleg van de Zuid Willemsvaart. Het oudste nog authentieke gebouw is het 18e-eeuwse kruitmagazijn. De sortiepoort en het voormalig arsenaal aan de noordzijde van de citadel zijn geheel herbouwd tijdens de grote restauratie en verbouwing ten behoeve van het Rijksarchief in 1983. Toen werd ook de binnenplaats overdekt. Het hoofdgebouw op de citadel werd gebouwd kort na 1789 als militaire gevangenis. Dit gebouw (nu Rijksarchief) kreeg in de 19^e eeuw zijn huidige uiterlijk. Vermeldenswaard is het zorgvuldig in neorenaissancestijl ontworpen poortgebouw bij de ingang (uit 1900).

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur.
- *Expositie in het Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC) van recent verworven afdrucken van 19^e-eeuwse glasnegatieven van 's-Hertogenbosch, gemaakt door de Bossche amateurfotograaf Dolf van Engelen. Ze tonen de stad kort voor en rond de eeuwwisseling: het nieuwe station, de nog niet bebouwde wijk Het Zand, het markt-leven op de Parade en de Markt, de haven. De expositie loopt tot 17 september.*
- *Optreden Koninklijke Harmonie van 's-Hertogenbosch, van 11.00 – 12.30 uur.*
- *Dr. Joost Welten verzorgt twee lezingen in de Frederik Hendrikzaal: 'Het militaire leven in de 19^e eeuw', om 13.00 en 15.00 uur.*
- *Optreden Schutterij De Halve Compagnie.*
- *Wandelingen van de Citadel naar het Kruithuis, gegidst door Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch: om 10.30, 13.00 en 15.30 uur.*

😊 *Leuk voor kinderen*

21

23

Oude Sint-Jacobskerk 22

Bethaniestraat 4

Kort na 1430 werd hier een kapel en gasthuis gebouwd voor bedevaartgangers naar Santiago de Compostella. Deze broederschapskapel van de apostel Jacobus werd in de 15e en 16e eeuw uitgebreid tot een driebeukig basilicaal schip met éénbeukig koor. Vanaf 1569 was de kapel in gebruik als kerk, wagenhuis, begraafplaats en paardenstal. In 1752 werd het pand verbouwd tot militair arsenaal/tuighuis, waarbij er verdiepingvloeren gelegd werden. Daarna herbergde het gebouw onder meer een kazerne en het museum van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, het latere Noordbrabants Museum (tot 1986). De 18^e-eeuwse voorgevel van het gebouw werd in 1925 aangepast aan deze nieuwe functie. Momenteel is er het kantoor en depot van de gemeentelijke afdeling Bouw-historie, Archeologie en Monumenten (BAM) gevestigd.

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur.
- *Bosschenaren, arm en rijk in de 19^e eeuw: een tentoonstelling van huisraad uit het depot van de afdeling BAM.*
- *Kijken naar het werk van vrijwilligers in het archeologisch laboratorium.*
- *De historische keuken van Claudia Vandepoel, met 19^e-eeuwse hapjes en drankjes.*
- *Het team bouwhistorie geeft aan de hand van de rijke collectie bouwfragmenten en foto's een indruk van dat wat bij bouwhistorisch onderzoek in de binnenstad van 's-Hertogenbosch uit de 19^e eeuw wordt aangetroffen.*
- *Rondleidingen door het historische gebouw en het depot.*

😊 *Leuk voor kinderen*

Het Kruithuis 23

Citadellaan 7

Oorspronkelijk lag dit uit 1618 stammende kruitmagazijn met zijn in een regelmatige zeshoek gebouwde vleugels in een laaggelegen en drassig gebied binnen de 14^e-eeuwse stadsmuur. Er lag een gracht omheen. Door ophoging van het terrein in de 19^e en 20^e eeuw toont het Kruithuis nu minder hoog. De in zandsteen uitgevoerde klassieke toegangspoort, voorzien van pilasters en fronton, is gereed-gekomen in 1629. Binnen zijn de houten balklagen en kapconstructies grotendeels oorspronkelijk, net als de bouwmuren, traptorens en andere hoofdconstructies. Na diverse niet-militaire bestemmingen in de 19^e en 20^e eeuw (werkplaats, opslagplaats, vergaderruimte (de architectuurstroming 'Bossche School' vond hier zijn oorsprong) en museum) beheert Stichting Stok nu het Kruithuis, een beroeps-organisatie voor beeldend kunstenaars in 's-Hertogenbosch.

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur.
- *Wandeling van het Kruithuis naar de Citadel met gidsen van Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch, om 11.45 en 14.15 uur.*
- *Optreden van de Stadspijpers, vanaf 13.30 uur.*
- *Expositie Bezielde materie (Barbara Bläsing, Loes Kagenaar, Liesbeth Lehre, Netty Zijbrechts, Jos van Wunnik).*
- *Expositie Verrekijker, 6 visies op landschappen (Jan de Hoogh, Nantsje Vonk, Katrien van Hettema, Agnes Savelkous, Hanneke Boleij, Paul Maas en Han Thorig).*

😊 *Leuk voor kinderen*

Binnendieze, Grote Hekel

Muntelbrug

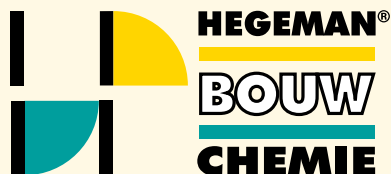
Hegeman Bouw Chemie

Uw partner voor al uw onderhoud
en bescherming van vastgoed

Brede Haven

- Hegeman Bouw Chemie is een van de vijf werkmaatschappijen van Hegeman Bouw Partners, een familiebedrijf met gevoel voor traditie.
- Niet de bouw zelf staat centraal, maar alle bouwgerelateerde activiteiten als restauratie van bouwkundige projecten, betonreparaties, het aanbrengen van diverse soorten slijtlagen op brugdekken en gvelrenovatie.
- Wij werken aan projecten in het hele land, bijvoorbeeld voor de Rijksgebouwendienst aan de vestigingsmuren in Naarden-Vesting. Ook in 's-Hertogenbosch zijn we geregeld te vinden. We hebben onder meer gewerkt in de binnenhaven, aan diverse fases van de Binnendieze en aan de Muntel- en de Wilhelminabrug.
- Maar ook voor het verwijderen van en beschermen tegen graffiti of het oplossen van vochtproblemen bent u bij ons aan het goede adres.
- We gebruiken de nieuwste reinigings- en beschermingstechnieken en -middelen. We werken daarvoor samen met gerenommeerde grondstofleveranciers en hebben oog voor het milieu.
- Dankzij vakbekwame medewerkers en een uitstekende kennis van producten, systemen en ondergronden zorgen we altijd voor een duurzaam eindresultaat.
- Of het nu gaat om een modern pand of een monumentale brug, wij zorgen ervoor dat ook de volgende generaties kunnen blijven genieten van al het moois dat 's-Hertogenbosch te bieden heeft.

Hegeman Bouw Chemie
De Vlotkampweg 12
6545 AG Nijmegen
(024) 378 13 73

24

Sigarenfabriek Goulmy & Baar – Willem II ²⁴

Boschveldweg 469-471

In 1893 keerden de Bossche sigarenfabrikanten Goulmy en Baar, kort na de oprichting van hun bedrijf in Amsterdam, terug naar 's-Hertogenbosch. Hun fabriek dateert uit 1898. Later was de fabriek eigendom van sigarenfabrikant Willem II. De buitenkant is vormgegeven als een kasteel van baksteen, met kantelen en een traptoren. Een centraal verwarmings- en ventilatiesysteem en stofafzuiging zorgden voor gunstige werkomstandigheden voor de 400 arbeiders. In de in 1908 toegevoegde zuidelijke vleugels bevonden zich waslokalen, toiletten en een schaftlokaal. De technische ontwikkelingen zijn af te lezen uit de constructie: het eerste deel van de fabriek heeft gewalste stalen kolommen (verbonden met klinknagels), vakwerk onderslagliggers en stalen vloerbalken met gemetselde bakstenen troggewelfjes. De nieuwbouw uit 1908 is uitgevoerd als betonskelet, gecombineerd met traditionele bakstenen gevels, net als in het oudste deel van de fabriek.

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur.
- Fabriekswandelingen met gids: om 12.00 en 15.00 uur. Bij deze wandelingen heeft u exclusief toegang tot het backstage-gedeelte.
- Openstelling tentoonstellingsruimte Grafisch Atelier, met om 16.00 uur de opening van de expositie *Zwei Seelen wohnen, ach! in meiner Brust*, met tekeningen, schilderijen, grafisch werk en beelden.
- Openstelling tentoonstellingsruimte Centrum Beeldende Kunst (CBK) met tentoonstelling *Local Spac(b)ke* rond kunstenaars, kunstinstellingen en kunstinitiatieven uit 's-Hertogenbosch en omstreken.
- Leestafel met informatie over het monument Willem II Fabriek in het CBK.

© Culturele instelling

25

Verkadefabriek ²⁵

Boschdijkstraat 45

Begin 20^e eeuw richtte C.L. Verhagen-Van Oorschot de Eerste Bossche Koek-, Biscuits-, Banket-, Beschuit- en Suikerwerkenfabriek op. In 1929 kocht E.G. Verkade de fabriek en vanaf dat moment werden de beroemde Verkadekoekjes gebakken. In 1956 werd de koekjesfabriek vervangen door nieuwbouw en in 1984 werd het gebouw uitgebreid met twee extra productiehallen. De fabriek sloot definitief in 1993. Tegenwoordig is de Verkadefabriek een bloeiend cultureel centrum voor theater en film.

Activiteiten

- Zaterdag en zondag open van 11.00 – 17.00 uur.
- Rondleidingen door het gebouw op zaterdag (14.00 en 16.00 uur). Deze rondleidingen zijn gratis.
- Kennismaken met de huisgenoten van de Verkadefabriek: Matzer Theaterproducties, November Music, Productiehuis Brabant, Picos, Theaterfestival Boulevard en Festival Cement.

© Culturele instelling

26

27

Watertoren 26

Hinthamereinde 73

Omdat in de 19^e eeuw de kwaliteit van het water uiterst slecht was, werd in 1885 de Watertoren gebouwd als onderdeel van een waterleidingnetwerk, waarbij het drinkwater afkomstig was uit het grondwater rond Nuland. Het kloke gebouw met kantelen lijkt eerder een verdedigingstoren. Oorspronkelijk telde de toren twee tussenverdiepingen, waarvan er één zich onder de rechthoekige, in geklonken plaatstaal vervaardigde vlakbodemreservoirs bevindt. Dat was de inspectievloer. In de loop der tijd zijn er verschillende extra vloeren ingebouwd. De Watertoren heeft als zodanig gefunctioneerd tot 1974. Momenteel is hij in gebruik als atelierruimte voor jonge kunstenaars.

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur.
- Rondleidingen hele dag. Let op: er zijn veel hoge trappen.

😊 Leuk voor kinderen

Stationsoverkappingen 27

Stationsplein

De Bossche stationskappen dateren uit 1894-1896. Ze hoorden bij het vroegere stationsgebouw (1896) dat in 1944 zwaar werd beschadigd. De stationskappen zijn echter gespaard gebleven. Zij zijn in meerdere opzichten bijzonder. De totale lengte bedraagt 450 meter (de toenmalige langste stationskap ter wereld was die van het Centraal Station in Amsterdam, 306 meter). De Bossche stationskappen zijn, voor zover bekend, de eerste in Nederland die zijn uitgevoerd in staal, daarvoor werd welijzer toegepast. De constructie is opgebouwd uit gebogen vakwerkkniepantten en vakwerkgordingen. In 1997 en 1998 zijn de stationskappen gerestaureerd door Holland Railconsult.

Activiteiten

- Op de passerelle hangt een sterk uitvergroete foto van het tweede station van 's-Hertogenbosch uit 1896, kort na het gereedkomen, op basis van een recent door het Stadsarchief verworven glasnegatief.

28

HUIZEN

Tuin en tuinpaviljoen Huizinghe De Loet 28 Ingang: Triniteitstraat 11

Huizinghe De Loet in de Peperstraat is een typisch voorbeeld van de grote patriciërshuizen die deel uitmaakten van de 18^e- en 19^e-eeuwse schaalvergroting aan weerszijden van deze straat. Toen werden smallere, middeleeuwse percelen en huizen samengevoegd tot representatieve huizen voor vooraanstaande burgers. Een soortgelijke ontwikkeling zien we ook langs de nabijgelegen Oude Dieze en in een deel van de Postelstraat. De Loet werd tussen 1822 en 1832 gebouwd in opdracht van Jacob de Bergh, vermoedelijk onder architectuur van de Brusselse architect Henri Partoes. De tuin met theehuis is een treffend, maar in 's-Hertogenbosch uiterst zeldzaam voorbeeld van een 19^e-eeuwse siertuin.

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur (alleen de tuin en het theehuis, het woonhuis is niet te bezichtigen).
- Open tuin met haar 19^e-eeuwse theehuis en porseleinen carillon.
- Stadsbeiaardier Joost van Balkom speelt steeds een kwartier op het unieke porseleinen carillon op het balkon van het tuinhuis: van 13.00 – 17.00 uur, elk half uur.

😊 Leuk voor kinderen

30

Jan de Raad Antiek & Interieur 29

Postelstraat 64

Een breed huis waarvan het dak van het voorhuis evenwijdig langs de straat is geplaatst (zoals ook diverse andere panden in de Postelstraat) is een voor 's-Hertogenbosch weinig voorkomend middeleeuws huistype. Het pand is samen met de belendende percelen gebouwd in de 15^e eeuw op een groot erf van de Belgische Benedictijner Abdijs van H. Trudo. De eerste geschreven vermeldingen van de huiseigenaren dateren uit het begin van de 16^e eeuw. In de 18^e eeuw werd het huis verbouwd tot koetshuis van de Wagenposterij 's-Hertogenbosch-Maastricht. Aan het eind van de 18^e eeuw kwam het in bezit van de invloedrijke familie Sassen, die er opnieuw een woonhuis van maakte. In de 19^e eeuw is de voorgevel bepleisterd en kwamen er schuifvensters in empirestijl in. In het fraaie pand zit nu een antiek- en interieurzaak.

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur.
- In de winkel vindt u een mix van stijlen, met speciale aandacht voor 19^e-eeuwse voorwerpen uit Nederland en overige Europese landen.

29

Architectenbureau De Twee Snoeken 30

Postelstraat 49

In dit statige herenhuis en de belendende buurpanden is sinds tien jaar het bekende Bossche architectenbureau De Twee Snoeken gevestigd. Deze naam verwijst naar hun eerdere, gelijknamige pand in de Kruisstraat. Het gebouwencomplex was tussen 1940 en 1998 in bezit van het Waterschap de Aa. Het grote herenhuis Het Wapen van Emden, dat de kern van het complex vormt, dateert in aanleg uit 1793. De huisjes van het Klein Begijnhof aan de Postelstraat en daarachter moesten toen plaatsmaken voor een ruime tuin achter het nieuwe huis. Aan de achterzijde van het perceel aan de Snellestraat kwam een koetshuis. Het interieur bevat diverse 19^e-eeuwse elementen, zoals de grote vergaderzaal.

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur.
- Doorlopende presentatie over het werk van De Twee Snoeken (onder meer restauratie en renovatie van oudere gebouwen zoals het Kruissherenklooster in St. Agatha, een boerderij in Esch, uitbreiding van het gemeentearchief in Gemert en boekhandel Adr. Heinen).

Monumenten die op zaterdag 11 september te bezoeken zijn:

zie pagina

zie pagina

Overheidsgebouwen

1	Stadhuis	9
2	De Muzerije / Voormalig Gerechtshof	10
3	Noordbrabants Museum / Voormalige Provinciale Staten en griffie	11

Kerkgebouwen en kloosters

4	Sint-Jan / Museum De Bouwloods	11
5	Plebanie Sint-Jan	12
6	Grote Kerk / Voormalige Nederlands Hervormde Kerk	12
7	Lutherse / Waalse kerk	13
8	Sint-Catharinakerk	15
9	Voormalige Synagoge / Muziekcentrum De Toonzaal	15
10	Kloosterkerk Zusters van de Choorstraat	16
11	Kapucijnenklooster	16
12	Bethelkerk	17

Sociaal-maatschappelijke en culturele gebouwen

13	Groot Ziekengasthuis / Gasthuispoort	18
14	De Waterpoort	19
15	Stadsbibliotheek / Voormalig Oude mannen- en vrouwenhuis	19
16	Zwanenbroedershuis	21
17	Sociëteit Amicitia-De Zwarte Arend	21
18	Museum Slager	22
19	Voormalig Gymnasium / Vanderven & Vanderven Oriental Art	23
20	Voormalige St. Aloysiuscholen	23

Militaire gebouwen

21	De Citadel / BHIC - Rijksarchief	24
22	Oude Sint-Jacobskerk	25
23	Het Kruithuis	25

Bedrijfsgebouwen

24	Sigarenfabriek Goulmy en Baar – Willem II	27
25	Verkadefabriek	28
26	Watertoren	29
27	Stationsoverkappingen	29

Huizen

28	Tuin en tuinpaviljoen Huizinghe De Loet (Triniteitstraat 11)	30
29	Jan de Raad Antiek & Interieur	31
30	Architectenbureau De Twee Snoeken	31
31	Woonhuis Nieuwstraat 75 (onder voorbehoud)	35
32	Woonhuis Sint Jorisstraat 22	35

19^e-eeuwse winkels langs de Hinthamerstraat

33	Apotheek De Oranjeboom	36
34	De Roosekrans	37
35	De Broodspecialist	37
36	Koffiebranderij In de Drij Swarte Mollen	39
37	De Drie Halve Maanen / Winkel 't Jaar Nul	40
38	De Gulden Wan / Winkel Grootmoederstijd herleeft	40
39	Het Rood Leeuwke / Kaaswinkel Koetshuijsch	41
40	De Swaen	41

Overige panden in het kader van de Smaak van de 19^e eeuw

41	Oeteldonks Gemintemuzeum	42
42	De Spie	43

Opengestelde bijzondere panden buiten het thema

43	Denkstation / Voormalig tankstation Q8	45
44	Konings theater	45
45	SM's – Stedelijk Museum 's-Hertogenbosch	46

De Smaak van de 19^e eeuw in Rosmalen

46	Sint-Lambertuskerk – Rosmalen	47
47	Standerdmolen – Rosmalen	47

Knillispoort aan de Korte Waterstraat

Voormalig ziekenhuis met klooster aan de Papenhulst

Oud Bogardenstraatje

Sint Jacobshof

Een erfenis om zuinig op te zijn

BrabantWonen bezit en verhuurt ruim 7000 woningen en wooneenheden in 's-Hertogenbosch. Ongeveer 700 daarvan staan in de binnenstad. Elk complex heeft zijn eigen historie en dynamiek. Het varieert van voormalige kloosters, kazernes en mannen-ziekenhuizen tot kleine eenheden van slechts enkele woningen. Het behoud van dit erfgoed van de stad vindt BrabantWonen van groot belang.

BrabantWonenWandeling

BrabantWonen heeft een wandeling langs al haar monumentale panden in de oude binnenstad van 's-Hertogenbosch samengesteld. Een boekje met foto's en meer informatie kunt u afhalen bij onze vestiging in 's-Hertogenbosch of downloaden via www.brabantwonen.nl

Graafseweg 294
5213 AS 's-Hertogenbosch
Telefoon (073) 681 45 00
www.brabantwonen.nl

Brabant **Wonen**

32

Woonhuis 31

Nieuwstraat 75

Dit statige woonhuis werd gebouwd in 1874 en is daardoor een sprekend voorbeeld van een rijk herenhuis. De smaak van de latere 19^e eeuw blijkt uit het interieur, waar vooral het rijke beschilderde stucplafond in de woonkamer in het oog springt (vervaardigd in 1885 door meester-stukadoos Thelen). Het plafond is vakkundig gerestaureerd in 1998.

Activiteiten

- *Onder voorbehoud open ter bezichtiging van 10.00 – 17.00 uur.*

Woonhuis 32

Sint Jorisstraat 22

Dit pand is een zeldzaam gaaf bewaard gebleven voorbeeld van een 19^e-eeuws woonhuis. De oorspronkelijke bouw is echter typisch voor middeleeuws 's-Hertogenbosch, met een voor- en een achterhuis. In de 19^e eeuw werd een zijgang door het voorhuis aangelegd en kregen de kamers een suite-indeling. Het woonhuis is nu gedeeltelijk in gebruik als restaurantatelier. Het kan worden bezichtigd.

Activiteiten

- *Open van 11.30 – 17.00 uur.*
- *Rondleidingen door het huis en het restaurantatelier.*

19^E-EEUWSE WINKELS LANGS DE HINTHAMERSTRAAT

De hier genoemde panden zijn meest in gebruik als winkel en daardoor op winkeltijden geopend. Zij hebben in meer of mindere mate hun oude interieur behouden of zijn binnen gerestaureerd. Werp een blik door de voordeur, of loop er eens binnen!

Apotheek De Oranjeboom 33

Markt 35

De oudste vermelding van dit huis als apotheek dateert uit 1672, maar in 1750 was het ook enige tijd in gebruik als loodgieterswinkel. De oorsprong van het huis gaat terug tot de 15^e eeuw, toen het waarschijnlijk werd herbouwd na de grote stadsbrand van 1419. Het heeft de kenmerkende voor- en achterhuisindeling met houten binnenpui in het voorhuis. De fraaie voorgevel dateert uit het eind van de 18^e of het begin van de 19^e eeuw. Met name de winkelpui (19^e eeuw) valt op, met een eenhoorn in het bovenlicht. Ook het gave winkelinterieur van de apotheek dateert uit deze periode.

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur.

33

34

B

35

De Broodspecialist 35

Hinthamerstraat 89-91

De bouwgeschiedenis van dit monument gaat terug tot circa 1290-1300 (muurrestanten in het achterste deel van het huis). Na de stadsbrand van 1419 werd het pand herbouwd en steeds uitgebreid. De gepleisterde voorgevel heeft in de 19^e eeuw het huidige uiterlijk gekregen. Sinds 1883 wordt hier volgens oude recepten en tradities brood gebakken in de achter de winkel gelegen bakkerij. Het winkelinterieur heeft een neogotische houten binnenpui en polychrome tegeltableaus, afkomstig uit het Amsterdamse atelier De Distel. Daarop staat de weg van het graan afgebeeld: zaaien, oogsten, malen, brood bakken. De Jugendstil is er al aan af te lezen. In 2007 kreeg dit pand de Brabantse Monumentenprijs, een onderscheiding voor de mooiste monumentale winkel van Brabant.

Activiteiten

- Open van 10.00 – 16.00 uur.
Kijk vooral binnen, maar het pand is niet groot, dus de kans bestaat dat u even moet wachten.

De Roosekrans 34

Hinthamerstraat 40

Dit huis, in de 19^e eeuw ingedeeld als winkel met bovenwoning, heeft een 15^e-eeuwse oorsprong met de typisch Bossche indeling in voor- en achterhuis. Het was een huis in de rij, maar sinds de aanleg van de Nieuwstraat in de 17^e eeuw is het een hoekpand. De winkelpui is laat-19^e-eeuws, de betimmering van het interieur is het resultaat van een verbouwing in 1916, waarbij de middeleeuwse insteekverdieping van het voorhuis gehandhaafd bleef. In de kamer boven de kelder van het achterhuis is een muurschildering gereconstrueerd, daterend uit de tweede helft van de 16^e eeuw.

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur.

Het Groot Ziekengasthuis opent zijn poorten!

Met het vertrek van het Jeroen Bosch Ziekenhuis in 2011 naar een nieuwe locatie in de stad krijgt het Groot Ziekengasthuisterrein een nieuwe bestemming. VOF GZG ontwikkelt een plan waarin een samenspel zal ontstaan van oude monumentale gebouwen en nieuwe elementen. Daarmee wordt een gebied midden in de stad, dat lange tijd besloten is geweest, toegankelijk voor publiek. De poort van het Groot Ziekengasthuisterrein wordt letterlijk geopend. De Bossche samenleving kan dan genieten van een unieke toevoeging aan de binnenstad.

Tijdens de Open Monumentendag op zaterdag 11 september kunt u kennismaken met de historie van het Groot Ziekengasthuisterrein zoals het Mariapaviljoen, het zusterhuis en de polikliniek. In het kader van het thema 'de smaak van de 19e eeuw' is een speciale presentatie te bezoeken waarin de geschiedenis van de gasthuizen en met name het stergebouw wordt verteld.

Praktische informatie:

Entree: Gasthuispoort – gasthuisstraat 9-11

Geopend vanaf 10:00 tot 16:00

Jeroen Bosch ZIEKENHUIS

vof GZG

Koffiebranderij In de Drij Swarte Mollen 36

Hinthamerstraat 190

Dit pand is een zeldzame herinnering aan een eens voor 's-Hertogenbosch belangrijke tak van industrie: de koffiebranderij. Sinds 1818 was hier ruim anderhalve eeuw de branderij In de Drij Swarte Mollen gevestigd, met een winkel en een woning. Gelegen op de hoek van het steegje Achter de Mollen is dit fraaie brede huis omstreeks 1900 ontstaan na samenvoeging van twee oudere, vermoedelijk 17^e-eeuwse panden. De voorgevel heeft een neorenaissancevormgeving. De winkelpui vertoont enkele elementen van de art nouveau, het interieur en inrichting van de koffiewinkel (toonbank, kasten) en het woonhuis zijn zeldzaam gaaf gebleven.

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur. Kom ook op de koffie!

37

De Drie Halve Maanen / Winkel 't Jaar Nul 37

Hinthamerstraat 138

Dit pand, tegen het rechterbuurpand geleund en aan de linkerkant grenzend aan het Slijperstraatje, kreeg in 2009 en 2010 landelijke bekendheid als mededinger naar de hoofdprijs van Het mooiste pand van Nederland. Van buiten oogt het pand niet bijzonder, met een sobere 19^e-eeuwse voorgevel, maar het interieur is volstrekt uniek, met muurschilderingen uit de 15^e en 16^e eeuw en stucplafonds uit de 19^e eeuw. De constructies in het pand gaan terug tot de 15^e eeuw.

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur.
- Rondleidingen met toelichting

De Gulden Wan / Winkel Grootmoeders tijd herleeft 38

Hinthamerstraat 148

Nummer 148 ligt op de hoek van de Hinthamer- en de Schilderstraat. De bouw gaat terug op de late middeleeuwen, maar de voorgevel is kenmerkend voor 19^e-eeuws 's-Hertogenbosch. Het pand is onlangs voorzichtig en smaakvol gerestaureerd, waarbij ook de kleine winkel zijn functie en 19^e-eeuwse uitstraling heeft teruggekregen.

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur.

38

39

40

De Swaen, woonhuis/antiek- en curiosawinkel 40

Hinthamerstraat 199

Dit pand dateert uit de late middeleeuwen en behoort tot het traditionele type, met een voor- en achterhuis. De constructies binnen het pand zijn te herleiden tot de 15^e, 17^e en 19^e eeuw. De voorgevel dateert uit de late 18^e of vroege 19^e eeuw en heeft de voor de 19^e eeuw typerende schuifvensters in empirestijl. Het winkelinterieur dateert uit dezelfde periode en is verrassend gaaf gebleven. Zo is de vroeg-19^e-eeuwse houten binnenpui voorzien van houten profielen en zogeheten waaierzwikken.

Activiteiten

- De antiek- en curiosawinkel is open van 10.00 – 17.00 uur.

Het Rood Leeuwke / Kaaswinkel Koetshuisch 39

Hinthamerstraat 150

Nummer 150 ligt op de andere hoek van de Hinthamer- en de Schilderstraat. Net als overbuur nummer 148 is het middeleeuws, met een 19^e-eeuwse voorgevel. Ook dit vervallen pand is gerestaureerd. Er zit nu een kaaswinkeltje in.

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur.
- Proef hier een heerlijk stukje ambachtelijk kaas!

41

Oeteldonks Gemintemuzejum 41

Zusters van Orthenpoort 20-27

Hoewel dit pand formeel geen monument is, heeft het in meerdere opzichten een grote cultuurhistorische betekenis voor de stad. Het museum toont het meest essentiële volksfeest van 's-Hertogenbosch in al zijn facetten: het carnaval, dat zijn oorsprong vond in de 19^e eeuw.

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur. De toegang is gratis.
- Openluchttenoonstelling op het voorterrein van originele Oeteldonkse rijtuigen uit de 19^e eeuw.

☺ Leuk voor kinderen

42

De Spie ⁴²

Lange Putstraat 21

In de jaren 70 werd achter het hoekpand aan de Parade een omvangrijk deel van het bouwblok tussen Lange Putstraat, Parade en Verwersstraat bouwrijp gemaakt voor nieuwe kantoorgebouwen met een grote ondergrondse parkeergarage. De voorgevels van toen gesloopte monumenten zijn vrij exact gekopieerd. Het pand De Spie is in feite een restruimte tussen de nieuwbouw uit de jaren 70 en de oude binnenstadsbebouwing. Hier is het verschil tussen nieuw en oud, tussen sloop en behoud, direct zichtbaar. Er is nu een atelierruimte, waarin de zijmuur van het middel-eeuwse rechterbuurpand (Lange Putstraat 19) met alle bouwsporen over de volle lengte te zien is.

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur.
- Lezing *De Waterstaat en de gebouwen*, om 11.30 en 13.30 uur. *Het in 1798 opgerichte Bureau voor de Waterstaat – de voorloper van Rijkswaterstaat – is ook verantwoordelijk voor de bouw en verbouw van gebouwen die met verkeer en waterstaat te maken hebben: tolhuisjes, stations en gemalen. Minder bekend is de bemoeienis van Waterstaat met Rijksgebouwen. Het hoe en waarom van deze bemoeienis zal in de lezing besproken worden.*
- Tentoonstelling van 19^e-eeuwse plattegronden en kaarten van 's-Hertogenbosch.

 DE MUZERIJË
www.de-muzerije.nl

Welkom bij De Muzerijë!

Zaterdag 11 september van
10.00 tot 16.00 uur open dag

De deuren van het vernieuwde pand
aan de **Hinthamerstraat 74** gaan
weer voor u open. Kom kijken!

Kijk voor het gehele programma
op onze website

43

Denkstation / Voormalig tankstation Q8 ⁴³

Vughterweg 80

Deze voormalige benzinepomp is een van de oudste tankstations in Nederland en is zeldzaam vanwege het feit dat het gebouw uit twee bouwlagen bestaat. Het dateert uit 1933 en is ontworpen door architect A. Meijlink als constructie in gewapend beton. Het is een zuiver voorbeeld van Het Nieuwe Bouwen. Ten tijde van de restauratie en verplaatsing naar een andere locatie is het interieur van de beheerderswoning op de verdieping in afwerking en kleur ook geheel in de oorspronkelijke staat gebracht.

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur.
- Toelichting op de geschiedenis, de restauratie en de spectaculaire verplaatsing (dvd) van het gebouw.

Koningstheater ⁴⁴

Triniteitstraat 19-21

Dit pand is in 1888 opgericht en was onderdeel van de bierbrouwerij De Ster. Hoe lang het pand nog daadwerkelijk in gebruik is geweest als brouwerij is niet duidelijk. Het gebouw is uitgevoerd in de typische laat-19^e-eeuwse eclectische stijl en heeft een in zeer gave staat verkerende voorgevel uit 1888.

In de jaren 1980 en 1990 is het binnen verbouwd, waarbij de indeling gewijzigd is en doorbraken naar het rechterbuurpand gemaakt zijn. Tot 2004 was in het pand theater Bis gevestigd. Nu is het de locatie van het Koningstheater.

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur.
- Optredens van studenten Cabaret aan de Koningstheaterakademie, van 11.00 – 16.00 uur.

45

SM's – Stedelijk Museum 's-Hertogenbosch

45

Magistratenlaan 100

In dit voormalige fabrieksgebouw is tijdelijk het Stedelijk Museum 's-Hertogenbosch gehuisvest. Het heeft markante 'shed-daken' (evenwijdige lichtkappen in gewapend beton).

Activiteiten

- Open van 12.00 – 17.00 uur. De toegang is gratis.
- Rondleidingen in de monumentale fabriekshal, om 14.30 en 15.30 uur.
- Een inloopworkshop voor kinderen bij de tentoonstellingen, van 13.00 – 15.00 uur.

© Culturele instelling
 😊 Leuk voor kinderen

DE SMAAK VAN DE 19^E EEUW IN ROSMALEN

Rosmalen is ontstaan als een bundeling van diverse buurtschappen die zelfs nu – ondanks alle nieuwbouw – nog enigszins herkenbaar zijn. Ten oosten van Rosmalen bevindt zich het nog grotendeels gave agrarische buurtschap Kruisstraat, waarvan sommige boerderijen op verhogingen zijn gebouwd, die waarschijnlijk teruggaan op een zeer oude oorsprong. Binnen Rosmalen leven namen als Kerkhoek en Molenhoek nog voort dankzij enkele historische gebouwen die hiervan een markant baken vormen.

46

Sint-Lambertuskerk 46

Markt 1, Rosmalen

De aan Sint-Lambertus gewijde kerk is vrijwel zeker ontstaan als romaans kerkje, dat in de eerste helft van de 15^e eeuw werd uitgebreid met de huidige toren. In 1464 kwam er aan de oostzijde een nieuw koor aan. Het romaanse kerkgebouwtje zal zijn gesloopt omstreeks 1545, toen het huidige schip en de zijbeuken werden gebouwd. Na de hervorming werd de kerk een protestants bedehuis en gemeentehuis. In 1823 kregen de katholieken de kerk weer terug en werd het schip binnen gemoderniseerd in neoclassicistische stijl. De laatste grote verbouwing vond plaats in 1910-1911, toen de bestaande zijkapellen (c.q. dwarsschip) werden vervangen door twee grotere zijkapellen en het koor werd vergroot. In de kerk zijn onder meer de houten communiebank uit 1759, drie gebrandschilderde ramen in het koor (1914) en de eikenhouten preekstoel uit 1839 bezienswaardig.

De Standerdmolen 47

Molenstraat 1, Rosmalen

De in 1722 gebouwde korenmolen is een standerdmolen: een houten molenromp, draaiend om een verticale houten spil (standaard = standerd). Aanwijzingen in de molen doen vermoeden dat hij al vele jaren daarvoor op een andere plaats stond. Uit het Bosch' protocol is bekend dat de pachter van de Rosmalense molen aan zijn pachtheer Jan Heym volgens een overeenkomst van 9 april 1491 onder meer moest leveren: 'enen dach of twee voer Dertienmisse enen zester roggemeels tot peperkoeckmeel'. Jan Heym wilde zich dus met Driekoningen aan peperkoek te goed doen. De molen, gebouwd op een lichte verhoging, heeft altijd een grote historische en landschappelijke waarde gehad en is enkele jaren geleden gerestaureerd.

47

Activiteiten

- Open: zaterdag van 10.00 – 17.00 uur en zondag van 12.00 – 17.00 uur.
- Orgelconcerten.
- Uitgifte van wandelroutes.
- Wandelingen onder leiding van gidsen van Heemkundekring Rosmalen.
- Puzzeltocht met 19e-eeuwse fragmenten.

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur.
- Twee gidsen verzorgen samen met leerling-molenaars de hele dag rondleidingen.

😊 Leuk voor kinderen

Lekker Fietsen

Open Monumenten Fietsroute

Op de Markt van 's-Hertogenbosch is om 12.00 uur de officiële én verrassende aftrap van de Open Monumenten Fietsroute, in aanwezigheid van de wethouders. Er is een stand met informatie over de Groene Vesting. En vanaf 13.00 uur kunt u genieten van draaiorgelmuziek van het Hommorson Mortier 80 toets dansorgel uit 1912.

De Open Monumenten Fietsroute telt in zijn totaliteit circa 40 km, maar is opgeknipt in vier delen. U kunt natuurlijk ook inhaken waar u wilt.

Open Monumenten Fietsroute

- De rode route (circa 17 km) start op de Markt in 's-Hertogenbosch. U rijdt in westelijke richting de stad uit. Bij het Engelermeer gaat het noordwaarts richting Bokhoven, waar u de eerste monumenten van deze dag kunt bekijken. Dan fietst u door naar Engelen (monumenten). Daar steekt u met een speciaal voor deze dag varend ponton de Dieze over.

- Aan de overkant begint de blauwe route (ruim 8 km). Die voert naar en door Orthen (monumenten).
- Vanaf Fort Orthen geldt de groene route (12 km): via Herven en Heinis naar Rosmalen (monument). Vervolgens via Maliskamp (monumenten) naar Landhuis Coudewater (monument).
- De gele route tot slot voert in ruim 5 km van Landhuis Coudewater via Hintham terug naar de Markt in de Bossche binnenstad.

Monumenten die op zondag 12 september te bezoeken zijn:

zie pagina

● Van stadscentrum naar Engelen

1	Parochiekerk St. Antonius Abt, Bokhoven	51
2	Protestantse Kerk, Engelen	52
3	Voormalige predikantenwoning, Engelen (onder voorbehoud)	52
4	R.K. Kerk H. Lambertus, Engelen	53

● Van Engelen naar Orthen

5	Kasteeltje Meerwijk, het voorterrein, Engelen	55
6	Fort Orthen, Orthen	56
7	Begraafplaats Orthen, Orthen	56

● Van Orthen naar Rosmalen

8	Sint-Lambertuskerk, Rosmalen	58
9	Boerderij Maliskampsestraat 84, Rosmalen	59
10	Boerderij Torenstraatje 22, Rosmalen	59
11	Landhuis Coudewater, Rosmalen	60

● Van Rosmalen naar stadscentrum

12	H. Annakerk, Hintham	62

● Zin in een ommetje?

Fiets dan naar het Burgemeester van Zwietenpark en bezoek:

13	Eendenkooi Maaspoort, 's-Hertogenbosch	63

○ Oriëntatiepunt fietsknooppuntenroute

▲ Kade Engelen – oeververbinding Engelen-Crèvecoeur/Meerwijk

★ Pleisterplaatsen

- Markt, 's-Hertogenbosch (officiële aftrap)
- De Engelenburcht, Heuvel 18, Engelen
- Fort Orthen, Ketsheuvel, Engelen
- Landhuis Coudewater, Berlicumseweg 8, Rosmalen

- **Van stadscentrum naar Engelen**
 - 1 Parochiekerk St. Antonius Abt, Bokhoven
 - 2 Protestantse Kerk, Engelen
 - 3 Voornalige predikantenwoning, Engelen
 - 4 RK Kerk H. Lambertus, Engelen
- **Oriëntatiepunt fietsknooppuntenroute**
- ▲ **Kade Engelen – oeververbinding Engelen-Crèvecoeur/Meerwijk**
- ★ **Pleisterplaatsen**
 - Markt, s-Hertogenbosch
 - De Engelenburcht Heuvel 18, Engelen

TEN WESTEN VAN DE STAD

Het gebied ten westen van de stad, vroeger Het Bossche Veld genaamd, is van oudsher een laaggelegen, drassig gebied dat zich nauwelijks leende voor bewoning. Langs de latere Deutersestraat bevindt zich een lint van boerderijen die zijn gebouwd op opgehoogde natuurlijke zandophoping (donken) in het terrein. Ze dateren overwegend uit de 19^e en 20^e eeuw, maar zijn vaak gebouwd als vervanging van een oudere hoeve. Het laaggelegen natuurgebied 'de Moerputten' is ontstaan als gevolg van de ontvening van het gebied. Het diende als doorstroom- en opslaggebied voor watermassa's, bijvoorbeeld als de Maas overstroomde, of als het gebied ter verdediging tegen vijandelijke troepen onder water werd gezet. Het gebied wordt doorkruist door de vroegere spoorlijn 's-Hertogenbosch-Lage Zwaluwe, bijgenaamd het Halve Zolenlijntje. Dit vanwege het feit dat hier schoenfabrieken gevestigd waren, maar ook omdat de lijn uiteindelijk slechts in enkelspoor werd uitgevoerd, terwijl dubbel de bedoeling was.

lekker
fietsen

BOKHOVEN

Het van oorsprong middeleeuwse dorp Bokhoven zal als nederzetting al vóór 800 zijn ontstaan op een oeverwal langs de Maas. Lange tijd is het een Heerlijkheid geweest bij een kasteel van de Heren van Bokhoven, waarvan de archeologische resten bewaard zijn gebleven, evenals enkele muurdelen van de vroegere voorburch die uit de kasteelgracht verrijzen. Sinds de aanleg in 1956 van een nieuwe dijk is de directe ligging aan de Maas verdwenen. Tegenover de resten van het kasteel bevindt zich de parochiekerk St. Anthonius Abt.

Parochiekerk St. Anthonius Abt 1

Gravin Helenastraat 1, Bokhoven

Deze dorpskerk dateert in de huidige vorm uit de 15e eeuw. De toren is het oudste, de traptoren werd later bijgebouwd. Het éénbeukige schip werd in 1495 na een brand herbouwd, het transept en koor dateren, ondanks de nog gotische vormtaal, uit 1610. De overwelfde doopkapel werd toegevoegd omstreeks 1500. Het kerkgebouw heeft een rijk barok interieur. Te zien zijn onder meer het rococo stucplafond met sterren uit 1771, het barokke altaarretabel met een beeld van St. Michaël uit circa 1700, het 18^e-eeuwse vroegere hoofdaltaar in het transept, het orgel op een barokke houten orgeltribune uit circa 1780, een 19^e-eeuwse gesneden eiken preekstoel met voorstellingen uit het leven van Norbertus, de 19^e-eeuwse eiken communiebank, grafmonumenten voor de Heren van Bokhoven en vele bijzondere beelden.

Activiteiten

- Open van 12.30 – 16.30 uur (beperkt open vanwege bedevaart Heilige Cornelis).
- Rondleidingen door gidsen van Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch.

ENGELEN

Dit dorp aan de Dieze vindt zijn oorsprong omstreeks 815, toen hier op een zanddonk een nederzetting ontstond. Het werd een Heerlijkheid die in 1147 in ieder geval al over een kerk beschikte en in de loop van de middeleeuwen opbloede als productieplaats van baksteen. Engelen is tijdens diverse oorlogen geplunderd en verwoest. Aan de zuidzijde van het dorp ligt de Engeler Schans, een verdedigingswerk uit 1579. De dorpskern van Engelen heeft nu vooral een 19^e-eeuws aanzien, afgezien van de in 1614 herbouwde middeleeuwse kerk en de daarbij gelegen voormalige pastorie. In het dorp werden in de 19^e eeuw twee pensionaten gevestigd, diverse herbergen en woningen voor de paardenlieden die de boten over de rivier trokken. Uit deze periode zijn ook diverse kleinschalige dorpsboerderijen, werkplaatsen en het voormalige raadhuisje bewaard gebleven. Het is zeer de moeite waard om dit lieflijke dorpje te ontdekken!

De Engelenburcht

Heuvel 18, Engelen

Deze voormalige school, nu dorpsshuis, is geen monument maar wel een pleisterplaats op de fietsroute.

Activiteiten

- Open van 12.00 – 17.00 uur.
- Draaiorgelmuziek van het Königsberger 56 toets straatorgel.

😊 *Leuk voor kinderen*

★ **Pleisterplaats op de fietsroute**

Protestantse Kerk 'De Oude Lambertus' 2

De Kerkhof 2, Engelen

De kerk in Engelen is nu een éénbeukig zaalkerkje met een driezijdige koorsluiting, steunberen, gotische spitsboogvensters en een zadeldak met dakruiter met spits, waarin een 17e-eeuwse luidklok van klokkengieter P. Hemony hangt. De kerk heeft met de houten raamroeden en witte muren een 19e-eeuws karakter, maar de geschiedenis gaat veel verder terug. In deze vorm dateert het gebouw uit 1615, toen het maar voor een deel werd herbouwd na de verwoestingen tijdens de 80-jarige oorlog (1587). De contouren van de vroegere kerk zijn in de bestrating en met lage muurtjes aangegeven op het pleintje ten zuidwesten van het gebouw. Binnen zijn de dubbele koperen achtlichtskroon uit 1794, de grafzerk van Pater Thomas de Berhey en een wijwaterbak uit omstreeks 1500 bezienswaardig.

Activiteiten

- Open van 12.00 – 17.00 uur.
- Gidsen geven een toelichting

Voormalige predikantenwoning 3

Graaf van Solmsweg 65, Engelen

De oudste kern van het huis dateert hoogstwaarschijnlijk uit 1678, toen het pand werd herbouwd na de verwoestingen door het Franse leger in het rampjaar 1672. In 1760 werd het ingrijpend vernieuwd. De woning heeft een met riet gedekt zadeldak en is aan de voorzijde tweelaags, aan de achterzijde eenlaags. De verhoging van de kap aan de voorzijde dateert waarschijnlijk uit de eerste helft van de 19^e eeuw. De fraaie voordeur en de T-ramen in de bakstenen voorgevel stammen uit de vroege 20^e eeuw. Het stucplafond binnen is 19^e-eeuws. De twee kelders hebben een tongewelf en een houten balklaag, de verdiepings- en zoldervloeren hebben een enkelvoudige balklaag, die evenals de kapconstructie dateert uit 1760. In het pand bevinden zich nog 17^e- en/of 18^e-eeuwse paneeldeuren. De dorpswoning links van het pand is waarschijnlijk eind 18^e- of vroeg 19^e-eeuws.

Activiteiten

- Onder voorbehoud open van 12.00 – 17.00 uur.

lekker fietsen

3

R.K. Kerk H. Lambertus ⁴ Graaf van Solmsweg 73, Engelen

In deze kerk kunt u een tentoonstelling gaan zien over kerkelijke rituelen in de 19^e eeuw. Het kerkgebouw zelf ademt een geheel andere sfeer, want gebouwd in 1933. De kerk vertoont expressionistische kenmerken van de tijd voorafgaand aan de Tweede Wereldoorlog: een driebeukige opzet, vier traveeën die worden voorafgegaan door een lagere ingangstravee, met links en rechts veelhoekige zijkapelletjes. Aan de andere zijde van het schip is een eveneens lagere, driezijdig gesloten koorpartij. Het kerkinterieur is verrassend ruimtelijk.

4

Activiteiten

- Open van 12.00 – 17.00 uur.
- 11.00 uur: eucharistieviering met om 12.00 uur de inzegening van de tentoonstelling
- 12.00 – 17.00 uur: Tentoonstelling van oude heilige relieken en in onbruik geraakte kerkelijke attributen uit het rijke roomse leven. Leden van Heemkundekring Angrisa geven tekst en uitleg
- Er zal een boekje met foto's van de relieken, echtheids-certificaten en korte levensbeschrijvingen van de bij de relieken horende heiligen worden uitgegeven.

▲ Kade Engelen

Oeververbinding Engelen-Crèvecoeur/Meerwijk

Activiteiten

- Oversteek met gemotoriseerde militaire pontons van Opleidings- & Trainingscentrum Genie van de Koninklijke Landmacht (Ministerie van Defensie), van 11.00 – 17.00 uur.

😊 Leuk voor kinderen

- **Van Engelen naar Orthen**
 - 5 Kasteelje Meerwijk, Engelen
 - 6 Fort Orthen, Orthen
 - 7 Begraafplaats Orthen, Orthen
 - **Zin in een ommetje?**
 - 13 Eendenkooi Maaspoort, s-Hertogenbosch
 - **Oriëntatiepunt fietsknooppuntenroute**
 - ★ **Pleisterplaatsen**
- De Engelenburcht, Heuvel 18, Engelen
Fort Orthen, Ketsheuvel, Orthen

5

Kasteeltje Meerwijk ⁵ Gemaalweg 19, Engelen

Activiteiten

- Alleen het voorterrein is toegankelijk van 12.00 – 17.00 uur.

ORTHEN

Deze nederzetting werd al in 814 vermeld. In de middeleeuwen was het in bezit van de Hertog van Brabant. Orthen wordt ook wel de bakermat van 's-Hertogenbosch genoemd (de Sint-Jan was bijvoorbeeld slechts een dependance van de Orthense Sint Salvator-kerk). Omstreeks het rampjaar 1672 werd Orthen vrijwel geheel gesloopt. Net als in 1867, toen de spoorlijn Utrecht-'s-Hertogenbosch werd aangelegd. In de late 19^e eeuw was Orthen overwegend agrarisch, met ook wat nijverheid, zoals sigarenmakerijen. De 19^e-eeuwse bedrijvigheid is nog te zien ten westen van de spoorlijn. Bij de spoorbaan staat ook het markante neoromaanse gebouw De Meerwijk uit circa 1890. Dit was aanvankelijk een landhuis van de familie Van Meerwijk, daarna een klooster, weeshuis, internaat voor kermiskinderen en bedrijfsruimte van onder meer een orgelmaker. Nu zijn er appartementen.

6

Fort Orthen ⁶

Ketsheuvell, Orthen

De oorsprong van dit fort ligt in de 80-jarige oorlog. Tezamen met het aan de Maas gelegen Fort Crèvecoeur vormde het een noordelijke voorpost van de stad, maar als verdedigingswerk heeft het nooit goed gefunctioneerd. Na in 1806 buiten bedrijf te zijn gesteld raakte in het verval. In 1852 werd Fort Orthen geheel herbouwd zoals dat nu nog herkenbaar is: een ronde stenen toren met een diameter van 26 meter als reduit (de verdedigbare kern van het fort), omringd met een droge gracht. Bij het fort verzezen ook schietbanen voor een burgervereniging en voor militairen. Grond en fort zijn nu gemeentebesit. Vanaf de jaren 80 zijn er diverse verenigingen gehuisvest, in 1993 is het gerestaureerd.

Activiteiten

- Open van 12.00 – 17.00 uur.
- Doorlopende presentatie van de Heemkundekring
- Rondleidingen.
- Handboogvereniging Prins Bernhard met schietdemonstraties en ook... zelf leren schieten!
- Optreden Orthense Harmonie.

😊 Leuk voor kinderen

★ Pleisterplaats op de fietsroute

lekker
fietsen

7

Begraafplaats Orthen ⁷

Herven 1, Orthen

Dit kerkhof werd aangelegd in 1858. Eenvijfde van de 11 hectaren was voor protestanten, de rest voor rooms-katholieken. Het belangrijkste bouwwerk is de Bisschopskapel uit 1882. De zeshoekige grafkapel heeft een neogotische architectuur. De kerkruiimte heeft een zeshoekig ribgewelf, aan de buitenzijde geschoord door zes steunberen. Op het dak staat een zeshoekige dakruiter met spits. De gevels zijn opgetrokken in baksteen, hier en daar aangevuld met zandstenen lijsten en plinten. Aan voor- en achterzijde bevinden zich lagere aanbouwen, het toegangsportaal en de uitgebouwde altaaruimte met daaronder de van de buitenzijde toegankelijke crypte. Deze ruimte is afgedekt met bakstenen troggewelfjes tussen ijzeren binten. Hier zijn in nissen bisschoppen en prelaten van het bisdom bijgezet.

Activiteiten

- Rondleidingen door gidsen van Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch, om 12.00, 14.00 en 16.00 uur (maximaal 15 personen per groep). Start nabij de kapel van de begraafplaats (a.u.b. rust respecteren).

¹³ OMMETJE

Wie zin heeft in een ommetje, kan tijdens de blauwe of de groene route even langs de Eendenkooi in het Burgemeester van Zwietenpark fietsen (zie pagina 63).

HERVEN – HEINIS

Herven en Heinis vormen beide een restant van een 14^e-eeuws dijklichaam langs de Maas. Enkele wielen (waterkommen) herinneren aan de vroegere dijkdoorbraken. De dijk maakte in 1629 deel uit van de omsingelingslinie van de legers van Frederik Hendrik bij het beleg van de stad. Nu zijn Herven en Heinis een natuurlijke oase, ingeklemd tussen de stadsuitbreidingen van de 20^e eeuw. Enkele voormalige boerderijen langs de route dateren uit de 19^e eeuw. Met name de boerderij Herven 58 is nog 18^e-eeuws in aanleg.

ROSMALEN

Het dorp Rosmalen is ontstaan als een bundeling van diverse buurtschappen die zelfs nu nog enigszins herkenbaar zijn, ondanks alle nieuwbouw van de laatste vijftig jaar. Ten oosten van Rosmalen bevindt zich het nog grotendeels gave agrarische buurtschap Kruisstraat, waarvan sommige boerderijen op verhogingen zijn gebouwd. Ze gaan waarschijnlijk terug op een zeer oude oorsprong. Binnen Rosmalen leven namen als Kerkhoek en Molenhoek nog voort dankzij enkele historische gebouwen die hiervan een markant baken vormen.

Sint-Lambertuskerk 8

Markt 1, Rosmalen

Voor een beschrijving zie pagina 47 van dit Monumenten Magazine.

Activiteiten

- Open: zaterdag van 10.00 – 17.00 uur, zondag van 12.00 – 17.00 uur.
- Orgelconcerten.
- Uitgifte van wandelroutes.
- Wandelingen onder leiding van gidsen van Heemkundekring Rosmalen.
- Puzzeltocht met 19^e-eeuwse fragmenten.

9

Boerderij 9

Maliskampsestraat 84, Rosmalen

Deze kortgevelboerderij uit circa 1890 bestaat uit een woonstallhuis met een vrijstaande schuur. Hij is gebouwd op het voormalige landgoed Eikenburg, dat waarschijnlijk in de 18^e eeuw is ontstaan. Rechts van de boerderij stond een monumentale villa uit dezelfde tijd. De villa is gesloopt in de jaren 60 van de afgelopen eeuw. De boerderijgebouwen hebben zadeldaken met Tuile du Nord-dakpannen. De dakoversteken hebben geschulpte houten lijsten (windveren). De meeste vensters en deuren zijn nog oorspronkelijke en gaaf: de bedrijfsdelen hebben halfronde ijzerslotramen. Het woongedeelte heeft zes- en negenruits vensters met luiken. Ze zijn recentelijk vernieuwd.

Activiteiten

- Open van 12.00 – 17.00 uur. Het woongedeelte is niet te bezoeken.
- Rit per 'Hoogkar', getrokken door een Nederlands trekpaard, naar de boerderij Torenstraatje 22 en terug. Deze karren uit de tijd van Napoleon werden door de boeren al in de 19^e eeuw gebruikt.

😊 Leuk voor kinderen

10

Boerderij 10

Torenstraatje 22, Rosmalen

Deze kleine L-vormige krukhuisboerderij is recentelijk gerestaureerd. Hij is gebouwd tussen 1830 en 1850 als traditionele boerderij van het alom aanwezige hallehuistype: een stalruimte met ankerbalkgebinten, met aan de voorzijde een woongedeelte, van de stal afgescheiden door een brandmuur met daartegen een stookplaats. Het woongedeelte is naderhand aan de rechterzijde verlengd met een aparte kamer, die het gebouw de L-vormige (krukhuis-)plattegrond heeft gegeven.

Activiteiten

- Open van 12.00 – 17.00 uur.
- Bezichtiging van het voorhuis, de moestuin, het erf en het oude bakhuisje.
- Bezichtiging en informatie over Oudnederlandse kippenrassen.
- Rit per 'Hoogkar', getrokken door een Nederlands trekpaard, naar de boerderij Maliskampsestraat 84 en terug.

😊 Leuk voor kinderen

11

Landhuis Coudewater ¹¹

Berlicumseweg 8, Rosmalen

Landhuis Coudewater, gelegen in een fraai park in landschapsstijl, dateert in aanleg uit het einde van de middeleeuwen. Aanvankelijk was het een dubbelklooster van de orde van Sint-Birgitta. De nu bepleisterde buitenmuren, gangmuur, kelders en kapconstructie (gedateerd 1512) van het middelste deel van het landhuis zijn hiervan het laatste restant. In 1713 verhuisde het klooster en werd Coudewater een landgoed waar welgestelde families woonden. In 1870 werd Coudewater aangekocht door de Maatschappij tot verpleging van Krankzinnigen op het land. In de loop der tijd werden diverse vrijstaande verpleegvilla's rondom het landhuis gebouwd, maar ook een woning voor de geneesheer-directeur, technische en huishoudelijke gebouwen en een klooster.

Activiteiten

- Open van 11.00 – 16.00 uur.
- Historische wandelingen op het terrein onder leiding van gids Leo Balmer. Startpunt aan de voorzijde van het hoofdgebouw, vanaf 14.00 uur.
- Het pand is onder begeleiding te bezichtigen.
- Vendeldemonstraties (onder voorbehoud).
- Restaurant geopend vanaf 11.00 uur.
- Draaiorgelmuziek van het Decap 92 toets straatorgel.

★ Pleisterplaats op de fietsroute

Lekker
fietsen

Van Rosmalen naar stadscentrum

12 H. Annakerk Hintham

○ Oriëntatiepunt fietsknooppuntenroute

★ Pleisterplaatsen

Landhuis Coudewater, Berlicumseweg 8, Rosmalen
Markt, s-Hertogenbosch

HINTHAM

Dit kerkdorp, dat al in 1278 wordt vermeld, heeft vooral de kenmerkende langgerekte structuur gekregen na de aanleg van de hoofdweg Bergen op Zoom-Grave (1819-1840) dwars door het dorp. De van oudsher als boerderij annex herberg in gebruik zijnde restaurant In den Ouden Herberghe (Hinham 102) dateert uit de 18^e en vroege 19^e eeuw. Met de gepleisterde gevels, ramen met kleine raamroeden en luiken, herbergruimte en voormalig stalgedeelte is dit pand een goed bewaard gebleven voorbeeld van landelijke bouwkunst in een inmiddels meer verstedelijkte omgeving.

12

H. Annakerk 12

Hinham 43, Hintham

Deze aan de Heilige Anna gewijde parochiekerk, een laat voorbeeld van de neogotiek, dateert uit 1910. Het ontwerp is weliswaar formeel van architect W. Th. Van Aalst, maar eigenlijk een getrouwe kopie van de 19^e-eeuwse Franse parochiekerk in Aillant-sur-Tholon, ontworpen door de beroemde Franse restauratiearchitect Viollet-le-Duc.

De kerk in Hintham is in tegenstelling tot het Franse voorbeeld in baksteen gebouwd, met natuurstenen lijsten, kapitelen, kolonnetten en venstervullingen. Het is een basilikale kruiskerk met een zijdelings geplaatste toren. Het koor is lager dan het schip. De voorgevel heeft drie portalen en een roosvenster. In de zijbeuken bevinden zich spitsboogvensters, de lichtbeuk van het schip heeft rondvensters.

Activiteiten

- Open van 12.00 – 17.00 uur.
- In het kader van het 100-jarig jubileum van de H. Annakerk is er een kleine tentoonstelling rond het jubileumboek.

lekker
fietsen

OMMETJE

Wie zin heeft in een ommetje, kan tijdens de blauwe of de groene route even langs de Eendenkooi in het Burgemeester van Zwietenpark fietsen.

13

Eendenkooi Maaspoort ¹³

Burgemeester van Zwietenpark, 's-Hertogenbosch

Bij alle ingangen van het park staat een informatiebord met daarop de exacte plaatsaanduiding van de eendenkooi.

Activiteiten

- Rondleidingen. Er wordt steeds gestart met een rondleiding als er voldoende mensen zijn. De eerste rondleiding start om 11.00 uur, de laatste om 16.00 uur. Maximaal 15 personen per rondleiding.

😊 Leuk voor kinderen

Colofon

Productie

DamenRomijn communicatie & marketing, 's-Hertogenbosch, (073) 691 03 69, www.damenromijn.nl

Redactie, eindredactie, vormgeving en coördinatie

DamenRomijn communicatie & marketing, 's-Hertogenbosch

Teksten, voorwoord en monumenten

Afdeling Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten, gemeente 's-Hertogenbosch

Fotografie

Antwan Hoedemakers, Dirk Kreijkamp, Jac. Biemans, Stadsarchief 's-Hertogenbosch

Dit magazine is een uitgave van DamenRomijn en het comité Open Monumentendag in samenwerking met de gemeente 's-Hertogenbosch in het kader van Open Monumentendag 2010. Dit magazine wordt in een oplage van 71.000 exemplaren gedrukt. Verspreiding geschiedt huis aan huis in de gemeente 's-Hertogenbosch. Het magazine is ook verkrijgbaar via de VVV, de ANWB, de transferia en de opengestelde monumenten.

Met speciale dank aan de afdeling Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten van de gemeente 's-Hertogenbosch.

Open
MONUMENTENDAG

Rabo Vastgoedgroep
Hoofdsponsor

DAT GAAT NAAR DEN BOSCH TOE

Diverse organisaties houden zich dagelijks bezig met de historie van 's-Hertogenbosch. Door vanuit het nu te kijken naar het verleden, zijn zij in staat kinderen en volwassenen te vermaken en te verbazen met de verhalen uit ons verleden. De Tijdreiziger moedigt de verschillende cultuurhistorische en culturele organisaties aan om samen te werken bij de ontwikkeling van verrassende activiteiten.

De Tijdreiziger neemt jong en oud mee op avontuur. Want de activiteiten met het stempel van De Tijdreiziger zijn altijd spannend en verrassend. Het verleden, onze oorsprong, gebracht op een leuke én leerzame manier. Voor geschiedeniskenners en -liefhebbers maar ook voor de jonge mensen die nog maar net bezig zijn hun eigen geschiedenis te schrijven.

In 2010 is het jaarthema van De Tijdreiziger 'Dat gaat naar Den Bosch toe' waarbij wij teruggaan naar de handelsfunctie die de stad van oudsher heeft en de invloed van de mensen die van buiten naar de stad kwamen. We kijken vooral naar hun invloed op de bewoners, de handel, het eten, de kunst en de muziek.

Het thema wordt uitgewerkt in de nationale 'Week van de Geschiedenis' van **16 tot en met 24 oktober 2010** met een verrassend en typisch Bosch programma voor jong en oud. De week staat bol van de activiteiten zoals exposities, stadswandelingen, muziek, theater, een tekenwedstrijd, een historische markt, een optocht met historische vervoermiddelen, verhalen van de (Hinthamer)straat en op bijzondere locaties.

Voor het actuele programma verwijzen wij naar www.detijdreiziger.nl en naar De Tijdreiziger Den Bosch op Hyves en LinkedIn.

De Tijdreiziger is een initiatief van de werkgroep Stedelijke Historische Presentatie die zich inzet voor het ontsluiten van de cultuurhistorie van 's-Hertogenbosch
info@detijdreiziger.nl

www.detijdreiziger.nl